

Fremtidspanelet om demokrati og velfærd i det aldrende samfund

Konklusioner og resumeer fra 4 høringer
afholdt for Folketinget i 2001 og 2002

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	1
Bilag 1 – Fremtidspanelets arbejdsform og panelets medlemmer.....	3
Bilag 2 – Programmer høring 1 – 4.....	5
Bilag 3 – Opsamling og resumé høring 1.....	23
Opsamling og resumé høring 2.....	33
Opsamling og resumé høring 3.....	43
Opsamling og resumé høring 4.....	55
Bilag 4 – Telefon- og adresseliste: eksperter, medlemmer af Fremtidspanelet, medlemmer af Fremtidspanelets faglige baggrundsgruppe.....	65
Bilag 5 – Udgivelser fra projektet.....	71

Indledning

Der bliver flere og flere ældre og de bliver mere og mere vitale. Om dette skal ses som mulighed eller trussel afhænger af, hvordan hele samfundet agerer i forhold til det. Åbenhed og kommunikation mellem politikere og befolkning samt dialog mellem generationer er en vigtig forudsætning for at undgå konflikter mellem generationer og indenfor ældregruppen.

Det aldrende samfund er ikke kun et dansk fænomen. Det er genstand for debat og planlægning i mange vestlige industrisamfund og i Japan. OECD har sammenlignet politik på området i 7 lande og er kommet med anbefalinger til politik. (se OECD: "Maintaining prosperity in an ageing society"). EU Kommissionen gennemfører også et omfattende arbejde under overskriften "Active Ageing". Mange af EU medlemsstaterne gennemfører ligeledes udvalgs- og kommissionsarbejder om deres udgave af det aldrende samfund.

Det er baggrunden for, at Folketingets partier i januar 2001 nedsatte Fremtidspanelet om demokrati og velfærd i det aldrende samfund. Panelet har afholdt fire høringer i 2001 og 2002. Se mere om Fremtidspanelets arbejdsform og medlemmer i bilag 1.

Der har været meget stor interesse for at deltage i høringerne og det har været nødvendigt at afvise nogle interesserede til hver høring. Deltagerne kommer fra ældreorganisationer, fagforeninger, ministerier og styrelser, kommuner, amter, virksomheder m.v.

På et afsluttende seminar i januar 2003 mødtes Fremtidspanelet for at tage stilling til et afsluttende oplæg om de politiske udfordringer og opgaver, som høringerne rejser, og give stafetten videre til Folketinget og det øvrige samfund.

Dette hæfte er et bilag til det afsluttende oplæg. Her kan læseren danne sig et overblik over det store materiale, som er tilgængeligt som dokumentation for de fire høringer.

Hæftet indeholder information om Fremtidspanelets arbejdsform og panelets

medlemmer (bilag 1). samt en liste over de 52 eksperter og øvrige medvirkende, som har deltaget. (bilag 4). Desuden indeholder det programmer for alle fire høringer. (bilag 2)

For hver høring er der lavet en rapport indeholdende eksperternes skriftlige og mundtlige præsentationer. Rapporten indeholder desuden et resume: en journalistisk sammenfatning af oplæg og diskussion – samt baggrundsgruppens opsamling af de vigtigste konklusioner fra pågældende høring.

Resume og baggrundsgruppens opsamling fra hver høring findes i dette hæftes bilag 3.

Alle rapporter og øvrige materialer er tilgængelige på Teknologirådets hjemmeside: www.tekno.dk. Se liste over udgivelser fra projektet i bilag 5.

Ida-Elisabeth Andersen
projektleder
januar 2003

Bilag 1

Fremtidspanelets arbejdsform og panelets medlemmer.

Teknologirådet foreslog i efteråret 2000 Folketinget at indgå i et samarbejdsprojekt, som skulle vurdere de politiske og samfundsmæssige udfordringer den ændrede alderssammensætning medfører. I efteråret samme år udpegede Folketingets partier medlemmer til et Fremtidspanel om demokrati og velfærd i det aldrende samfund, der i årene 2001 og 2002 har planlagt afholdelsen af fire offentlige høringer på Christiansborg.

Fremtidspanelets arbejde skal skabe opmærksomhed og forståelse for de forandringer som det aldrende samfund indebærer. Det skal indkredse muligheder og risici, som har betydning for, hvordan vi kan forberede os på det aldrende samfund. Fremtidspanelet skal søge at nå til enighed om, hvilke opgaver det aldrende samfund stiller Folketinget og andre politiske beslutningstagere overfor.

Deltagerne i Fremtidspanelet er udpeget af alle partigrupperne i Folketinget og består aktuelt af 19 personer fra flere af Folketingets udvalg (se box). Politikerne i Fremtidspanelet udspørger på fire høringer et panel af eksperter, som er særligt indbudte i forhold til temaet for den enkelte høring. Fremtidspanelet har den udfarende rolle under høringerne og planlægger i samarbejde med Teknologirådet og den faglige baggrundsgruppe for projektet, hvad høringerne skal fokusere på og hvilke vinkler og temaer, der skal med i høringerne.

Alle høringerne dokumenteres med rapporter indeholdende eksperternes skriftlige og mundtlige oplæg, samt diskussioner og sammendrag. Teknologirådets sekretariat har til opgave at fastholde indtrykkene fra høringerne og samle anbefalinger og forslag fra hele forløbet.

Fremtidspanelets medlemmer:

Svend Heiselberg, medlem af Folketinget (V)
Rikke Hvilshøj, medlem af Folketinget (V)
Preben Rudiengaard, medlem af Folketinget (V)
Pernille Blach Hansen, medlem af Folketinget (S)
Bjarne Laustsen, medlem af Folketinget (S)
René Skau Björnsson, medlem af Folketinget (S)
Karen J. Klint, medlem af Folketinget (S)
Aase D. Madsen, medlem af Folketinget (DF)
Birthe Skaarup, medlem af Folketinget (DF)
Knud Erik Kirkegaard, medlem af Folketinget (KF)
Pia Christmas-Møller, medlem af Folketinget (KF)
Villy Søvnald, medlem af Folketinget (SF)
Tove Videbæk, medlem af Folketinget (KRF)
Line Barfod (EL)

Yvonne Herløv Andersen, udpeget af (CD) medvirkede indtil september 2002

Gyda Kongsted, udpeget af Venstre
Inger Marie Bruun-Vierø, udpeget af Radikale Venstre
Vibeke Peschardt, udpeget af Radikale Venstre
Kaj Stilling, udpeget af Socialistisk Folkeparti
Annette Just, udpeget af Frihed 2000

En baggrundsgruppe hjælper Teknologirådet og Fremtidspanelet med at planlægge høringerne:

Birte Bech-Jørgensen, professor, Aalborg Universitet
Erik Hoffmeyer, professor, dr. polit, fhv. nationalbankdirektør, København
Helge Hvid, forskningsleder, Roskilde Universitetscenter
Christine E. Swane, institutleder, Gerontologisk Institut
Nu afdøde professor Tore Jakob Hegland, Aalborg Universitet, og Jesper Wegens, seniorforsker, Gerontologisk Institut, har deltaget i forberedelsen af henholdsvis høring 1 og høring 2.

4 høringer om det aldrende samfund:

Høring 1, 20. april 2001: "Det aldrende samfund – grund til bekymring?"

Høring 2, 26. oktober 2001: "Det aldrende samfund. Behov for ændringer på arbejdsmarkedet?"

Høring 3, 19. april 2002: "Sundhed, pleje og omsorg. Kan indsatsen forbedres?"

Høring 4, 25. oktober, 2002: "Det aldrende samfund: Hvad har vi lært? Er der behov for nye tiltag?"

Af bilag 2 fremgår høringsprogrammer for alle fire høringer med navne på de over 50 eksperter, som har medvirket til at besvare Fremtidspanelet's spørgsmål. Rapporter og materiale om Fremtidspanelet's arbejde er tilgængeligt på Teknologirådets hjemmeside www.tekno.dk

Bilag 3 indeholder opsamlinger og fyldige resumeer fra hver af de 4 høringer.

Bilag 2
Programmer høring 1 - 4

Program høring 1

Det aldrende samfund: Grund til bekymring?

Fredag den 20. april 2001, kl. 9-13.15 i Folketingets Fællessal.

Ordstyrere: Pernille Blach Hansen (S) og Pia Christmas-Møller (K)

9.00 – 9.10 Indledning til høring – og til Fremtidspanelets arbejde

Velkomst ved ordstyrer
Høringen åbnes af Folketingets formand Ivar Hansen

9.10 – 9.40 Indledning

Det aldrende samfund: Trussel eller mulighed for velfærdssamfundet?

Ved Gösta Esping-Andersen, professor i sociologi ved Universita Pompeo Fabra, Barcelona

Hvad forstås ved alder og aldring – aktuelt og historisk, individuelt og på samfundsplan?

Ved institutleder Christine E. Swane, Gerontologisk Institut, tilknyttet Videnscenter på Ældreområdet

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

9.40 – 10.05 Demografien i Danmark

Grundlaget for bekymringerne i forbindelse med det aldrende samfund er den demografiske udvikling med relativt og absolut flere ældre i befolkningen. Denne udvikling præsenteres og sættes ind i en historisk sammenhæng. To ekspertoplæg belyser emnerne:

- Hvad er det særlige ved den demografiske situation i det aldrende samfund?
- Hvad siger befolkningsfremskrivningerne?
- Hvor sikre er de og hvad afhænger de af?
- Styrker og svagheder ved befolkningsprognoser som politisk redskab

Hans Oluf Hansen, Lektor i demografi ved Økonomisk Institut, Københavns Universitet
Bernard Jeune, Lektor, Institutleder, Institut for Sundhedstjenesteforskning og centerleder for Ældreforskningscentret, Syddansk Universitet

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

10.05-10.25 Kaffepause

10.25-11.10 De samfundsøkonomiske konsekvenser af det aldrende samfund

Med finans- og økonomipolitiske briller ses det aldrende samfund først og fremmest som et finansieringsproblem i forhold til den offentlige sektor. Det aldrende samfund vil medføre

flere udgifter og færre indtægter i den offentlige sektor og kan derfor medføre højere skattetryk. På samfundsplan ventes der at ske et skift i den økonomiske fordeling mellem generationerne. De relativt færre, som ventes at være aktive på arbejdsmarkedet, skal producere nok til også at dække behovene hos et stigende antal børn, unge og ældre, som er udenfor arbejdsmarkedet.

- Hvad siger de økonomiske fremskrivninger og hvor sikre er de?
- Hvad er de sandsynlige økonomiske og sociale konsekvenser?
- Hvad er forudsætningerne for at bruge prognoser som grundlag for langsigtet politik for det aldrende samfund?

Per Callesen, afdelingschef, Finansministeriet
Peder Andersen, sekretariatschef, Det Økonomiske Råd
Jesper Jespersen, professor i økonomi, Roskilde Universitetscenter

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

11.10-11.40 Det aldrende internationale samfund

Det aldrende samfund er ikke kun et dansk fænomen. Fænomenet diskuteres og vækker bekymring i mange lande. Der er dog forskel på, hvor voldsomt og hvor hurtigt udviklingen foregår. Og der er forskel på hvilke sociale og økonomiske konsekvenser aldringen ventes at få, og hvilken politik der føres for at forberede det aldrende samfund. OECD har gennemført et omfattende analysearbejde af aldringsproblematikken på tværs af medlemslandene og har formuleret en række politik-anbefalinger for at lette tilpasningen.

Oplægsholderne giver en præsentation af ”Det aldrende internationale samfund”:

- Hvordan ser situationen ud i andre lande?
- Hvordan ser EU og OECD på det aldrende samfund?
- Hvilke opgaver stiller det aldrende samfund de nationale parlamenter overfor?
- Hvilke redskaber er til rådighed?

Jørgen Elmeskov, underdirektør, økonomisk departement, OECD
Fritz von Nordheim, Aldringseksperter, EU-Kommissionen, GD
Beskæftigelse, Sociale Anliggender og Arbejdsmarkedsforhold, Kontoret
For Analyse af sociale og demografiske forhold.

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

11.40-12.00 Pause

12.00-13.00 Grund til bekymring for det aldrende samfund?

Der er ikke enighed blandt eksperterne om i hvilket omfang, der er grund til bekymring. Fire oplægsholdere giver deres bud på hvilke muligheder og trusler de ser i det aldrende samfund – for eksempel med henblik på:

- Øget skattetryk, manglende vilje til at finansiere offentlige udgifter
- Nyt syn på ældres ressourcer
- Øget polarisering og marginalisering i samfundet

- Mere fattigdom, flere grupper af udstødte blandt gamle og unge
- Solidaritet mellem generationerne
- Øget hastighed i forandringer og krav til virksomheder og ansatte
- Kan vi få velfærd for alle aldre?

Torben M. Andersen, professor, Institut for økonomi, Aarhus Universitet

Louise Lenz Hansen, projektmedarbejder, Mindscope

Henning Kirk, seniorkonsulent, dr. med, forfatter

Susanne Krogh Pedersen, projektleder, Ide&Co

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

13.00-13.10 Afrunding

Hvad er det for et samfund, som de ældre generationer ønsker at efterlade til efterkommerne?

Erik Hoffmeyer, professor, dr. polit, fhv. Nationalbankdirektør

13.10-13.15 Afslutning

Ved ordstyrer

Spørgepanel og formænd på høringen:

A : Pernille Blach Hansen (formand)

V : Svend Heiselberg

SF: Villy Søvnald

DF: Birthe Skaarup

KF: Pia Christmas-Møller (formand)

CD: Yvonne Herløv Andersen

EL: Jette Gottlieb

KrF: Tove Videbæk

F2K: Annette Just

Gennemgående spørgsmål til diskussion mellem Fremtidspanel og eksperter:

- Hvad må anses for sikre, uafvendelige kendsgerninger og konsekvenser i forbindelse med befolkningens aldring?
- Hvilke dele af den formodede udvikling kan der gribes ind overfor?
- Hvilke opgaver stiller det Folketinget overfor og hvilke redskaber har Folketinget at arbejde med?

Program høring 2

Det aldrende samfund: Behov for ændringer på arbejdsmarkedet?

Fredag den 26. oktober 2001, kl. 9-13.30 i Landstingssalen på Christiansborg.

Ordstyrere:

Knud Erik Kirkegaard (KF), Inger Marie Bruun-Vierø (RV) og Jette Gottlieb (EL)

9.00 – 9.10 Indledning til høring

Velkomst ved ordstyrer

9.10 – 9.30 Behov for arbejdskraft og muligheder for at dække det?

Hvad er de forventede behov for at øge udbuddet af arbejdskraft? Hvilke områder forventes at blive hårdest ramt af mangel på arbejdskraft?

Direktør Nils Groes, AKF

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

9.30 – 10.30: Muligheder og problemer i forbindelse med fastholdelse af den aldrende arbejdsstyrke

I hvilket omfang bliver seniorer tvunget ud af arbejdsmarkedet og i hvilket omfang er der tale om frivillighed, og hvad er drivkræfterne for disse bevægelser? Hvad betyder tilbagetrækningsordningerne for forskellige grupper? Kan man styre med incitamenter?

Lektor Per H. Jensen, Aalborg Universitet

Hvordan ændrer menneskets faglige og personlige kvalifikationer sig over livsløbet? Og hvordan må job, ledelsesform og arbejdsvilkår ændres tilsvarende? Hvordan undgår vi resursepild?

Seniorforsker Jesper Wegens Ph.d., Videncenter på Ældreområdet

Seniorpolitik for specialarbejdere med udgangspunkt i ønsker og behov på 3 virksomheder.

Thora Brendstrup, SID og bisidder; Per Mertz

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

10.30 – 10.55: Kaffepause

10.55 – 11.40: Muligheder og problemer i forbindelse med rekruttering og integration af indvandrere

Hvad er status med hensyn til integration af indvandrere og flygtninge på arbejdsmarkedet? (beskæftigelses- og arbejdsløshedstal, erhvervsfrekvens for forskellige grupper – alder, køn, hvilke områder lykkes det – hvilke områder lykkes det ikke – m.v.)

Professor Nina Smith, Handelshøjskolen i Århus

Hvilke muligheder og barrierer er der i forbindelse med integration af flygtninge og indvandrere på arbejdsmarkedet? Og hvilken rolle spiller henholdsvis motivation, holdninger, kvalifikationer og kompetencer?

Dialogkampagnen i Århus: Kampagneleder Bo Kristiansen
og bisidder; 'ambassadør' Steen Haven, Lokalcenter Gjellerup

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

11.40 – 12.40: Hvordan vil det aldrende samfund løse velfærdsopgaverne, når der er rekrutterings- og fastholdelsesproblemer, f.eks. i ældreplejen?

Hvad er status og fremtidsudsigter med hensyn til personalesituationen på plejeområdet? Hvilke årsager er der til, at det er svært at rekruttere og fastholde personale på dette område? Hvilken betydning har rationalisering og effektivisering på området? – Er der brug for indgreb for at rette op på personalesituationen? Hvem kan gøre noget ved det? – Hvad kan der gøres?

Connie Kruckow, næstformand i Personalepolitisk Forum

Hvor og hvordan kan teknologien bidrage til opgaveløsningen – får vi elektronisk omsorg?

Lektor Lars Fuglsang, Roskilde Universitetscenter

Hvilken rolle spiller frivilligt socialt arbejde i og udenfor familierne – og hvilken rolle forventes det at komme til at spille i fremtiden?

Projektleder Anders Hede, fra Mandag Morgens debatoplæg om Velfærdsbevægelsen

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

12.40 – 13.10: Hvad er et holdbart arbejdsliv på et rummeligt og mangfoldigt arbejdsmarked?

Hvilke arbejdsbetingelser og levevilkår karakteriserer et holdbart arbejdsliv – for forskellige grupper og i forskellige aldre? Kan vi forvente, at arbejde og arbejdsliv bliver noget helt andet i fremtiden end det, som vi kender i dag? Bliver der plads til, at forældre prioriterer småbørn i et samfund, der mangler arbejdskraft?

Henning Hansen, CASA
Karen Sjørup, Direktør for Videnscenter for ligestilling

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

13.10 – 13.20: Afrunding ved Fremtidspanelets baggrundsgruppe

Lektor Helge Hvid, Roskilde Universitetscenter

13.20 – 13.30: Afslutning ved ordstyrer

Spørgsmål til diskussion mellem Fremtidspanel og eksperter kan være:

- Hvad må anses for sikre, uafvendelige kendsgerninger og konsekvenser i forbindelse med arbejdsmarkedet og befolkningens aldring ?
- Hvilke dele af den formodede udvikling kan der gribes ind overfor?
- Hvilke opgaver stiller det Folketinget overfor og hvilke redskaber har Folketinget at arbejde med?

Spørgepanel og formænd på høring 2:

A: Bjarne Laustsen

V: Rikke Hvilshøj

DF: Aase D. Madsen

KF: Knud Erik Kirkegaard (formand)

CD: Yvonne Herløv Andersen

RV: Inger Marie Bruun-Vierø (formand)

EL: Jette Gottlieb (formand)

KrF: Tove Videbæk

Program høring 3

Det aldrende samfund: Sundhed, omsorg og forebyggelse. Kan indsatsen forbedres?

Fredag den 19. april 2002, kl. 9-13.35 i Folketingets Fællessal.
Ordstyrere: Preben Rudiengaard (V) og Villy Søvnald (SF)

9.00 – 9.05: Indledning til høring
Velkomst ved ordstyrer

9.05 – 9.45: Ældregruppens sundhedstilstand

Hvad er status og hvad kan vi forvente os med hensyn til ældregruppens sundhedstilstand? – Hvad sker der med ældredødeligheden og hvor mange flere bliver der i gruppen af meget gamle? – Skal vi revidere vores begreber om aldring og alderdom?

Bliver ældre yngre?

Marianne Schroll; Overlæge, professor, dr. med. i geriatri, Bispebjerg hospital.

Hvad får vi ud af en systematiseret sundhedsfremmeindsats i forhold til ældregruppen?

Bjørn Holstein; Professor i medicinsk sociologi, Panum Institutet

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

9.45 – 10.05: Kaffepause

10.05 – 11.25: Lokalmiljøet og netværket: er rammerne i orden?

Lokalmiljøet, netværket og familien, boligen og de sociale relationer i boligområdet er vigtige for ældres selvhjulpethed og livskvalitet. Har vi rammer som kan medvirke til at udskyde det tidspunkt, hvor ældre, som får behov for hjælp, bliver afhængige af professionel hjælp? Kan indsatsen forbedres?

Hvilken rolle spiller ældres sociale netværk og familien?

Seniorforsker Merete Platz, Socialforskningsinstituttet

Boligen i ældrelivet – passer rammerne?

Bente Lindstrøm, arkitekt MAA, Arkitektskolen i Århus

Kan ældre træne sig yngre?

Lektor Lis Puggård, Syddansk Universitet

Hvorfor engagerer ældre sig i frivilligt arbejde?

Ulla Habermann, seniorforsker, Institut for idræt, KU

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

11.25 – 11.40: Pause

11.40 - 13.20: Fremtidens ældrepleje.

Hvordan kan vi både imødekomme befolkningens ønsker til god pleje og omsorg for de ældre og leve op til krav om stigende effektivitet i sundhed og pleje?

Hvad betyder udviklingen i antallet af ældre og forventningerne til deres sundhedstilstand for ressourcebrug og prioriteringer i sundhedsvæsen og plejesektor fremover?

Jes Søgård; Professor, cand.rer.soc, direktør for DSI Institut for sundhedsvæsen
og
Svend Lundtorp, direktør, Institut for Pensions- og Ældrepolitik

Hvordan skal omsorgsområdet organiseres, sådan at der bliver balance mellem faglighed og effektivitet?

Anne Reff Pedersen, adjunkt, Ph.d., Institut for organisation og
arbejdssociologi, Handelshøjskolen i København

Kan forebyggelse betale sig i kommunerne? – Erfaringer og visioner fra udviklingen af integreret pleje

Lis Wagner, doktor i folkesundhedsvidenskab, sygeplejerske, Seniorforsker
ved Universitetshospitalernes Center for Sygepleje- og omsorgsforskning

Hvad betyder organisationsudvikling for den enkelte medarbejder – og for kvaliteten af plejen?

Debbie Duncan, SoSu-assistent på Plejecenteret Sølund, København

Hvordan får vi skabt en moderne ældrepolitik?

Jessy Hjort Hansen, sygeplejerske, sociolog og konsulent

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

13.20 - 13.30: Afrunding

ved Christine E. Swane, Gerontologisk institut/Videnscenter på ældreområdet; medlem af
Fremtidspanelets baggrundsgruppe.

13.30 – 13.35: Afslutning

ved ordstyrer

Spørgepanel og formænd på høring 3:

V: Preben Rudiengaard (formand)

A: Karen J. Klint

DF: Birthe Skaarup

KF: Pia Christmas-Møller

SF: Villy Søvnald (formand)

RV: Vibeke Peschardt

EL: Jette Gottlieb

KrF: Tove Videbæk

Annette Just (F2K)

Yvonne Herløv Andersen (CD)

Program høring 4

Det aldrende samfund: Hvad har vi lært? Er der behov for nye tiltag?

Fredag den 25. oktober 2002, kl. 9-16 i Folketingets Landstingssal.
Ordstyrere: Gyda Kongsted (V) og René Skau Björnsson (S)

9.00 – 9.05 Velkomst ved ordstyrer

9.05 - 9.15: Åbning ved Folketingets formand, Ivar Hansen

9.15 - 10.55: Rammen er sat for det aldrende samfund

Det aldrende samfund er et samfund med relativt og absolut flere ældre i befolkningen. Denne demografiske udvikling er baggrunden for økonomiske fremskrivninger vedrørende stigende offentlige udgifter og problemer med at skaffe tilstrækkelig arbejdskraft. Der er dog ingen automatik i forholdet mellem demografi og udviklingen på fx arbejdsmarkedet, omsorgs- og sundhedsområdet. Vi har på de tidligere høringer lært, at udviklingen afhænger af en langsigtet politisk indsats.

Den demografiske udvikling

1. Demografi og politik – i et europæisk perspektiv.
Claes-Bertil Yttersberg, Senior 2005 i Sverige.

Arbejdsmarkedet:

2. Hvordan vil arbejdsmarkedet udvikle sig fremover – og hvad skal være i fokus for beskæftigelsespolitikken i det aldrende samfund?
Thomas Mølsted Jørgensen, kontorchef i Arbejdsdirektoratet.
3. Hvordan løser vi problemerne med arbejdskraftmangel? – Fokus på seniorpolitik
Lotte Valbjørn, direktør i Athene International virksomhedsudvikling.

Ældre- og sundhedsområdet:

4. Kan forbedringen af de ældres funktionsevne medføre ændringer i politik og prioriteringer på området? – det norske eksempel.
Hans Th. Waaler, HELTEF (Stiftelse for helsetjenesteforskning), Norge.
5. Koordinering mellem den amtslige og den kommunale sektor
Debat mellem Niels Mortensen, direktør i Fyns Amt og Ole Pass, socialchef i Rødovre kommune og formand for foreningen af socialchefer i Danmark.

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

10.55 - 11.15: Kaffepause

11.15 - 12. 55: Omsorg og civilsamfund

Forbedelsen til det aldrende samfund inkluderer overvejelser om, hvad god omsorg er, og hvad det gode liv for forskellige befolkningsgrupper er. Hvordan sikres kvaliteten af omsorgen og den individuelle livskvalitet for borgerne? Hvad er en god arbejdsdeling imellem offentligt og privat ansvar for at lægge liv til årene i det aldrende samfund?

1. Hvad er god omsorg i et aldrende samfund?
Thyra Frank, Plejehjemmet Lotte.
2. Hvad er et godt liv som ældre?
HC Rasmussen.
3. Hverdagsteknologi og tilgængelighed
Karin Bendixen, Dansk Center for Tilgængelighed.
4. Er flygtninge og indvandrere i Danmark på vej mod en ny omsorgskultur? – om fremtidens omsorg for ældre flygtninge og indvandrere
Kirsten Jacobsen, områdechef og Abdenbi Sahel, Social- og Sundhedsassistent. Begge fra Lokalcenter Gjellerup/Videnscenter for tilbud til ældre flygtninge og indvandrere.
5. **Frivilligt arbejde på tværs af generationerne**
Johs. Bertelsen, Settlementet på Vesterbro.

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

12.55 - 13.45: Frokost

13.45 - 14.25: Udsigt til konflikter i det aldrende samfund – og mulighederne for at forebygge dem

I det aldrende samfund forventes en øget ulighed både mellem generationerne og mellem forskellige sociale grupper indenfor generationerne. Hvilke farer er der forbundet hermed, og hvad kan gøres fra politisk hold for at forebygge at disse konflikter på sigt opstår?

1. Hvem er tabere i det aldrende samfund?
Jette Lykke, ligestillingskonsulent i LO.
2. **Kan vi klare det hele? – om velfærdssamfundets prioriteringer**
Jon Kvist, Socialforskningsinstituttet.

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

14.25 – 15.00: Pause

15.00 - 15.45: Udsigt til konflikter i det aldrende samfund – og mulighederne for at forebygge dem (fortsat)

1. Aldersdiskrimination – kan den forebygges?

Professor Alan Walker, University of Sheffield.

2. Livsforløbstænkning i det aldrende samfund – klippekortmodellen

Helge Hvid, Roskilde Universitetscenter og medlem af Fremtidspanelets baggrundsgruppe.

Spørgsmål fra Fremtidspanelet

15.45 - 16.00: Livets aldre

Egon Clausen, programmedarbejder i Danmarks Radio, causerer som afslutning på høringen.

16.00 - 16.10: Afrunding

ved Birte Bech-Jørgensen, Aalborg Universitet; medlem af Fremtidspanelets baggrundsgruppe.

16.10 - 16.15: Afslutning

ved ordstyrer

Spørgepanel og formænd på høring 4:

V: Gyda Kongsted (formand)

A: René Skau Björnsson (formand)

DF: Birthe Skaarup

KF: Knud Erik Kirkegaard

SF: Kaj Stilling

RV: Vibeke Peschardt

KrF: Tove Videbæk

EL: Jette Gottlieb

CD: Yvonne Herløv Andersen

F2K: Annette Just

Gennemgående spørgsmål til diskussion mellem Fremtidspanel og eksperter:

- Hvad må anses for sikre, uafvendelige kendsgerninger og konsekvenser i forbindelse med befolkningens aldring?
- Hvilke dele af den formodede udvikling kan der gribes ind overfor?
- Hvilke opgaver stiller det Folketinget overfor og hvilke redskaber har Folketinget at arbejde med?

Bilag 3
Opsamlinger og resuméer

Opsamling høring 1

Det aldrende samfund: er der grund til bekymring?

Opsamling fra høringen 20. april 2001 fra Fremtidspanelets faglige baggrundsgruppe:

Birte Bech-Jørgensen, forskningsprofessor, Aalborg Universitet
Erik Hoffmeyer, professor, dr. polit, fhv. nationalbankdirektør, København
Helge Hvid, forskningsleder, Roskilde Universitetscenter
Christine E. Swane, institutleder, Gerontologisk Institut/Videnscenter på Ældreområdet

1. Samfundsøkonomisk er det aldrende samfund et overkommeligt projekt

Der er ikke demografiske årsager til, at Danmark skulle få problemer med konkurrenceevnen overfor udlandet.

De danske pensionssystemer er allerede i vidt omfang indrettet med en blanding af offentlig og privat pensionsopsparing og Danmark har indrettet offentlige finanser og økonomisk politik efter de anbefalinger, som er kommet fra OECD og EU.

2. Der bliver flere ældre og gamle, og de vil være mere vitale

Et menneskes fysiske og psykiske funktionsevne er mere afhængig af levevilkår end af alder.

3. Fordeling både mellem generationer og indenfor ældregruppen er af afgørende betydning for demokrati og velfærd i det aldrende samfund

Eksperternes forventning om tiltagende social og økonomisk ulighed i det aldrende samfund understreger behovet for at sætte fokus på de svage – nu og i et langsigtet perspektiv. Det starter med børne- og familiepolitik.

Befolkningsaldringen tiltager og topper omkring 2040, samtidig med at konkurrencen om at klare sig job- og uddannelsesmæssigt bliver hårdere og hårdere med skærpede krav til den enkelte.

4. Befolkningsprognoserne er behæftet med usikkerhed

Ekspertene var enige om, at prognoserne er usikre f.eks. hvad angår fremtidens ældredødelighed. Men der var ikke enighed om omfanget af usikkerheden.

5. Fremtidens velfærdssamfund vil være mere orienteret mod involveringstænkning end mod rettighedstænkning

Blandt andet de unge medlemmer af ekspertpanelet lagde vægt på, at en ændret opfattelse af den enkeltes rettigheder og ansvar forudsætter omfattende ændringer i en række grundlæggende strukturer i økonomi og på arbejdsmarkedet.

6. Alderisme er en barriere for demokrati og velfærd i det aldrende samfund.

Alderisme betegner, at alder er blevet en kategori, en diagnose. Det er ikke kun et ideologisk og retorisk fænomen. Alderisme virker, fordi det er indbygget i lovgivning og de økonomiske strukturer. Det virker i høj grad også uformelt og forstærkes i fordomsfyldt sprogbrug – som næsten ikke bemærkes.

Det aldrende samfund - en udfordring med nye muligheder

I dag er der 800.000 personer over 65 år eller derover. Fra omkring år 2033 vil tallet næppe være under 1,2 millioner ud fra de forhold vi kender i dag. Skal det betragtes som en trussel eller en mulighed for velfærdssamfundet? Om der er grund til bekymring i forbindelse med det aldrende samfund gav en lang række oplægsholdere deres bud på ved Teknologirådets høring i Folketingets Fællessal 20.4.2001.

En udfordring der skal tages fat på

Folketingets formand Ivar Hansen åbnede således den første af fire høringer med at sige, at det var meget bevidst at man havde valgt at kalde høringen "det aldrende samfund", fordi man mener, at den ændrede alderssammensætning ikke kun byder på udfordringer, men også på nye muligheder. Han hilste høringen velkommen og betragtede den som en mulighed for politikerne til at dykke lidt dybere i forskellige problemstillinger end der er tid til i dagligdagen. Endelig sagde Ivar Hansen, at han ser høringerne som en del af Folketingets projekt om bedre lovkvallitet, som retter sig mod mere åbenhed og omhyggelighed i lovgivningsprocessen.

Børnene er fremtidens pensionister

Vil man opstille en vision for det danske samfund i 2040-2050, så må man se på forholdene blandt børnene i Danmark i dag. Professor i sociologi ved Universita Pompeo Fabra i Barcelona, Gösta Esping- Andersen, pegede således på at den skæve befolkningsfordeling hverken kan løses ved indvandring eller ved en udvidelse af den kvindelige arbejdsstyrke. Tværtimod er den uudnyttede reserve i Danmark de ældres egen arbejdskraft og arbejdsmuligheder. Han mente, at fremtidens helbredsprofil blandt de ældre vil gøre dem i stand til at arbejde flere år på arbejdsmarkedet.

Han pegede også på, hvor vigtigt det er at vedligeholde uddannelse og kognitive evner (evnen til at lære nyt) specielt i en tid, hvor den teknologiske udvikling går så stærkt. Det svælg i uddannelse og kognitive evner, der er mellem den

del af befolkningen, der i dag er 60 år og dem, der er 40-45 år vil forsvinde. Der er ikke den store forskel i kognitiv kapacitet og uddannelsesmæssige ressourcer mellem dem, der i dag er 45, 35 og 25 år. Desværre er der i dag en gruppe unge (20-25%), som når de forlader skolen har for lav kognitiv uddannelse. De vil få et dårligt liv i fremtiden.

I en fremtidig situation hvor folkepensionen kommer til at spille en mindre betydningsfuld rolle i hele pensionspakken vil det blive nutidens B-hold, der vil blive fremtidens B-holdspensionister, sagde Gösta Esping-Andersen og opfordrede til at man sætter ind uddannelses- og familiepolitisk for at undgå den situation. Om vi har råd til at blive gamle handler om de ressourcer, vi kan akkumulere personligt gennem livet sammenholdt med det velfærdsstaten garanterer, sluttede han.

Generationerne skal i dialog med hinanden

Lægevidenskaben har for længst bidraget med ny viden om, at aldrig ikke behøver at være lig med sygdom. Den har man imidlertid svært ved at tage konsekvensen af, når det gælder holdningen til ældre medborgere. Den viden er nødvendig og vigtig, specielt når man skal tænke 20, 30 og 40 år frem i tiden. Instituttleder Christiane E. Swane, Gerontologisk Institut ved Videnscenter på Ældreområdet pegede på, at der i dag ikke knytter sig bestemte væremåder og tankeformer til alder i modsætning til den biologiske forfaldstankegang, hvor man forestiller sig, at den arbejdsmæssige, sociale og mentale kapacitet går tabt med alderen.

Hun opfordrede til, at man skal være opmærksom på, hvordan man bruger sproget i forbindelse med aldring. Hun mente, at man fortsat skal tale om alderdom, men at man skal gøre det med den nye viden om aldring i baghovedet. Det er langt fra nok blot at indføre en alderspolitisk korrekt sprogbrug. Hun opfordrede endvidere til, at der bliver lovgivet mod aldersdiskrimination - ikke fordi hun mente, at lovgivning alene gør noget, men fordi det ville skabe en samfundsmæssig debat at rejse spørgsmålet politisk. Hun efterlyste, at holdningerne til ældre livet bliver nuanceret, så man ikke længere ser de ældre, som mennesker,

der er ude af stand til at klare sig selv og afhængige af samfundsmæssige ressourcer.

Det er svært at spå om fremtiden - men dynamisk prognosearbejde er nødvendigt

Befolkningsændringerne gennem de seneste årtier er først og fremmest knyttet til langtidsfaldet i fødselstallet og reproduktion under erstatningsniveau, endvidere til et noget svagere dødelighedsfald gennem størstedelen af det 20. Århundrede, herunder et fald i ældredødeligheden, og endelig til dybtgående ændringer i den eksterne migration, ikke mindst i form af øget indvandring gennem de sidste 10 år fra lande og kulturer, som for manges vedkommende har stået modtagerlandet fjernt. Sidstnævnte har formentlig ligeledes langsigtet karakter. Den lave reproduktion og langtidsfaldet i fødselstal og dødelighed har medført faldende befolkningsvækst og øget "aldring", dvs. voksende befolkningsandele i de midaldrende og ældre aldersklasser. Sammen med ændringerne i den eksterne migration har den lave reproduktion desuden bevirket tiltagende forskelle i befolkningens sociale struktur og dens etniske sammensætning.

Lektor i demografi ved Økonomisk Institut ved Københavns Universitet, Hans Oluf Hansen mente, at det er overordentlig vanskeligt, måske umuligt at udtale sig præcist og kvantitativt om disse konsekvenser, fordi den fremtidige fertilitet og det fremtidige arbejdsudbud med sikkerhed vil afhænge stærkt af udviklingen i den fremtidige indvandring, hvilket stiller seriøst prognosearbejde over for nye krav og udfordringer.

Danmarks Statistik tager i den senest offentliggjort landsprognose udgangspunkt i dødelighedserfaringerne for 1997-98 og forventer et dødelighedsfald over de kommende 40 år svarende til en forøget forventet levetid på ikke mindre end 5.3 år for mænd og 4.4 år for kvinder. Derudover forventes en fordoblet nettoindvandring fra 9.000 til 18.000 personer i perioden 1999-2015 fulgt af en konstant årlig nettoindvandring på 18.000 personer frem til år 2040. Det betyder at der i følge Danmarks Statistik vil være 1,4 mio. personer i alderen 65 år og ældre i år 2040.

Hans Oluf Hansen påviste i et scenario (med indvandring) et tal som var ca. 200.000 færre ældre omkring 2040 end Danmarks Statistiks beregning, hvilket fik ham til at konkludere, at

hvis man ønsker at bruge befolkningsprognoser som politisk underlag til at belyse aldringens fremtidige velfærdskonsekvenser, er det helt afgørende at tage hensyn til, at befolkningen består af mange forskellige etniske og sociale grupper med forskellige behov og forskellig adfærd, samt at befolkningssammensætningen mange årtier fremover med sikkerhed løbende vil være under stærk forandring.

Han fandt, at det er en virkelighedsfjern beskrivelse af befolkningssammensætningen kun at beskæftige sig med dens alder og køn.

Antallet af personer i alderen 65 år og ældre vil næppe være under 1,2 millioner fra omkring år 2033 ud fra den viden, man har i dag og det er langt fra sikkert at den forventede forøgelse af antallet af ældre vil have forbigående karakter, konkluderede han.

En forbedring af alderdommen er også en forlængelse

En stigende ældrekvote vil selvfølgelig altid give anledning til generations- og fordelingsproblemer og dermed til bekymring, sagde lektor og institutleder Bernard Jeune, Institut for Sundhedstjenesteforskning og centerleder for Ældreforsknings-instituttet, Syddansk Institut, som på baggrund af sin forskning ønskede at rette interessen mod ældredødeligheden.

Middelalderetiden har været stagnerende i en ca. 20 års periode fra ca. 1975 til 1995. Alligevel er stigningen i antallet af ældre og hastigheden i stigningen på højde med de lande, Danmark sammenligner sig med.

Det skyldes ikke alene stigningen i den forventede levetid, men hovedsagelig et fald i ældredødeligheden og en tilsvarende udsættelse af aldersrelaterede sygdomme, et fald i sygdommenes alvorlighed og en forbedring af funktionsevnen. 24% af ældrebefolkningen er over 80 år, dvs. 200.000 personer. Om 35 år vil denne gruppe af de ældste muligvis blive fordoblet, som det er sket de sidste 50 år, hvilket svarer til omkring en halv million mennesker eller 1/3 af ældrebefolkningen. Man ved imidlertid ikke om det bliver tilfældet, understregede Bernard Jeune og drog paralleller til Hans Oluf Hansens pointe om rigtigheden af befolkningsprognoser.

Han pegede endvidere på, at man ikke må stirre sig blind på den fremtidige fertilitet og middelalderetiden, men nøje følge ældredødelighedens

fortsatte udvikling og prøve at forstå, hvad det er for faktorer, f.eks. bedre behandling af sygdomme, bedre omsorg og pleje efter sygdom etc., der vil påvirke den fremtidige udvikling. I bestræbelserne på at forbedre alderdommen forlænger man den også. Hvis man bekymrer sig om det, bekymrer man sig også om de forbedringer, man selv har skabt og fortsat ønsker.

Han pegede på følgende for høringsdebatten relevante spørgsmål. Hvor meget af den øgede restlevetid kan man forvente at tilbringe som rask og uafhængig af hjælp. I hvor høj grad vil man i fremtiden kunne udsætte aldringen og forebygge ældresygdomme? Hvor meget kan funktionsnedsættelsen og sygdomsforekomsten sammenpresses tæt ved dødstidspunktet? Fremtidens pensionsudgifter afhænger af det samlede antal ældre og deres fremtidige restlevetid, men sundheds- og omsorgsydelserne vil også være afhængig af restlevetidens karakter. Det nytter med en aktiv forebyggende behandlingsindsats. I selve aldringen ligger der større ressourcer og tilpasningsmuligheder end man tidligere har antaget, sluttede Bernard Jeune.

Senere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet og reduktion af den offentlige gæld

Hvorvidt det aldrende samfund giver finansieringsproblemer i forhold til den offentlige sektor, var afdelingschef i Finansministeriet, Per Callesen ikke særligt bekymret for. Han havde forberedt sig på spørgsmålet om, hvorvidt han bekymrede sig mest for det globale overforbrug af naturressourcer eller den aldrende befolkning. Aldringen ville han ikke sætte øverst på listen, men han understregede nødvendigheden af at forberede sig.

Udsigten til flere ældre er kendt lang tid før det mærkes, derfor vil der ikke bagefter kunne findes gode undskyldninger for ikke at have forberedt sig. Specielt udfordringens forudsigelighed og mulighed for at gøre noget ved det forpligter politikerne.

Han understregede, at økonomisk vækst i samfundet i den private sektor ikke aflaster de offentlige finanser. Væksten påvirker skatteindtægterne og udgifterne nogenlunde proportionalt. Grundlæggende er det kun stigende privat beskæftigelse (eller arbejdstid), der aflaster de offentlige finanser. Det er andre forhold der påvirker økonomien, f.eks. kriser fra udlandet,

befolkningens fremtidige krav om mere fritid; struktur- og arbejdsstyrkeproblemer.

Per Callesen understregede, at han ser tre bidrag til løsning på de fremtidige udfordringer med det aldrende samfund - vel at mærke hvis man politisk ønsker uændrede regler for offentlige udgifter og skat. For det første vil en senere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet have dobbelt effekt ved at øge beskæftigelsen og skattegrundlaget og samtidig reducere udgifterne til indkomstoverførsler. For det andet vil en fortsat reduktion af den offentlige gæld være afgørende, idet de offentlige nettoudgifter til renter kan falde i nogenlunde samme takt som stigningen i ældreudgifterne.

Endelig for det tredje vil udbetalingerne fra den private pensionsopsparing, som historisk har været skattebegünstiget, give skatteindtægter og dermed modregning i den offentlige pension. Om man sætter skatten op eller indtægtsgraderer de offentlige ydelser vil være en politisk overvejelse, tilbage står spørgsmålet om tilbagetrækning og offentlig gæld som de egentlige løsninger på problemet, sluttede han.

Ældre er ikke en byrde, men en økonomisk belastning for skatteyderne

Sekretariatschef Peder Andersen i Det Økonomiske Råd fastslog, at øget udgifts- og skattetryk vil blive konsekvensen af den kommende ældrebyrde og at det vil være uansvarligt ved tilrettelæggelsen af den økonomiske politik ikke at tage højde for det allerede nu og begynde at tale åbent om det. Han erklærede sig enig med Per Callesen i, at vækst ikke hjælper, så længe den lovgivning, som styrer fordelingen er, som den er.

Han var i øvrigt enig i at ændrede tilbagetrækningsregler og en styrkelse af arbejdsudbuds- og arbejdstidssiden må opprioriteres. Ligesom politisk accept af øget ulighed kan være med til at lette det økonomiske byrdeproblem ved f.eks. at indkomstgraduere de offentlige ydelser og indføre brugerbetaling. Det skal forstås i lyset af, at fremtidens ældre som gruppe vil være mere velhavende end i dag, ligesom indkomstspredningen blandt fremtidens pensionister vil blive forøget markant.

Det vil være urealistisk at forestille sig, at der i 2030 kan eksistere en situation, hvor en stor del af

ældregruppen har en levestandard, der er højere end levestandarden for de fleste af dem, som er på arbejdsmarkedet, samtidig med at der sker store offentlige overførsler til ældregruppen. En fremtidig brugerbetaling kan endvidere udformes således, at uligheden mellem de ældre bliver mindre, sluttede Peder Andersen.

Fremtidens velstillede må indstille sig på en højere grad af brugerbetaling

Omkring 2% om året er det underliggende vækstpotentiale i dansk økonomi i fremtiden og herved adskiller den danske økonomi sig ikke fra de øvrige vestlige økonomier. Hvad betyder det den dag aldrigproblematikken topper i år 2030, spurgte professor i økonomi, Jesper Jespersen fra Roskilde Universitetscenter, og svarede, at det betyder, at man i Danmark har et potentielt nationalprodukt, som er dobbelt så stort, som det, man har i dag.

Jesper Jespersen var ikke enig i synspunktet om, at økonomisk vækst ikke skulle kunne reducere de fordelingsmæssige problemer. Han mente, at uanset hvordan "ældrebyrden" anskues vil der kun være tale om en relativ byrde, hvilket kan give fordelingsmæssige konflikter, hvis de erhvervsaktives forventning er en stigning i forbrugsmuligheder svarende til den årlige vækst. Han mente ikke, at der nødvendigvis vil blive tale om en reduktion i levestandarden for nogen befolkningsgruppe, hvis de nuværende velfærdsstatsprincipper opretholdes.

Øgede fordelingsmæssige konflikter vil komme til udtryk ved, at de erhvervsaktive personer skal give afkald på en stigende andel af deres realindkomster. Han sammenlignede den forestående situation med udviklingen igennem perioden 1960-2000, hvor velfærdsstaten blev udbygget, det private forbrug steg og arbejdstiden blev sat ned med et markant øget skattetryk til følge.

I lyset af at fremtidens pensionister vil have meget varierende indkomst og dermed forbrugsmuligheder og formueforskellene blandt pensionister vil blive dramatisk ændrede, pegede han på, at de velhavende pensionister må indstille sig på en højere grad af egenbetaling (ligesom den øvrige del af befolkningen) i form af et "brugerkort" ved betaling af nogle offentlige ydelser. Af brugerkortet kan det fremgå, hvor stor en andel egenbetalingen udgør, og den kan være

bestemt af formue- og indkomstforhold snarere end af alder.

De fremlagte scenarier for dansk økonomi tyder på, at samfundsøkonomien vil vokse i et hurtigere tempo end forsørgerbyrden, hvilket kan give alle befolkningsgrupper mere velstand og fritid, hvis det er det, man vil politisk. Men det er også en udvikling, som vil kræve en stigning i det samlede beløb, der opkræves enten som direkte skat eller som brugerbetaling af såvel erhvervsindkomster som af private pensionsudbetalinger, sluttede Jesper Jespersen.

I den efterfølgende spørgerunde opfordrede såvel Peder Andersen som Jesper Jespersen politikerne til at være åbne og ærlige omkring problemerne og få meldt ud så tidligt som muligt, at man i fremtiden må regne med at en større og større del af dem, der er velstillede, kommer til at betale en større og større andel af ydelserne selv. Det betyder nemlig, at befolkningen kan begynde at tage højde for det - såvel i deres opsparings- og pensionsadfærd som i deres forsikringsadfærd. Det handler om troværdighed og ansvarsplacering.

Ikke dramatisk udvikling i aldringen i DK i.f.t. øvrige OECD-lande

I forhold til lande som Mellem- og Sydeuropa og Japan og Korea kan man ikke påstå, at der er nogen speciel dramatisk udvikling i aldringen i Danmark. I de nævnte lande vil antallet af ældre i forhold til antallet af personer i den erhvervsaktive alder stige meget kraftigt, fra 2-3 ældre i forhold til 10 i den erhvervsaktive alder til 6-7 ældre i forhold til 10 i den erhvervsaktive alder frem mod midten af dette århundrede. Udsigten til forløbet i de skandinaviske lande og i de engelsktalende lande må siges at være adstadigt, sagde underdirektør Jørgen Elmeskov fra OECD's økonomisk departement. Mange af landene har gennemført reformer, men der er ikke sket ret meget endnu. Blandt andet reformerne har været nedbringelse af offentlig gæld, nedskæring af niveauet for de offentlige pensioner i forhold til lønniveauet samt en forsinkelse af tilbagetrækningsalder fra arbejdsmarkedet. Og selv i de lande, hvor der er virkelig mange ældre på arbejdsmarkedet, er de faktisk i beskæftigelse, så der er ikke noget, der tyder på, at der er naturlige barrierer for ældres beskæftigelse, understregede Jørgen Elmeskov. Han sluttede af med spørgsmålet om, hvorvidt det er muligt at designe specielt offentlige

overførselssystemer på en måde, så de bliver mere robuste i forhold til usikkerhed omkring vækst og levetid?

Uoverensstemmelse mellem forlængelsen af levetiden og mindskningen af arbejdslivet

Aldringsekspert Fritz von Nordheim fra EU-Kommissionen efterlyste helt nye politikker i et helhedskoncept fremfor hovedsagelig at betone den nuværende forståelse af, at aldringen især intensiverer behovet for politikker, der allerede i dag må anses for fornuftige og forsvarlige. Ifølge Fritz von Nordheim har EU-Kommissionen i forbindelse med EU's ældreår forsøgt at komme i dialog med befolkninger og formuleret diskussionerne om de offentlige budgetter i en anden sprogtone end den sædvanlige.

Man har endvidere formuleret et overordnet paradigme, "aktiv aldring", som en slags strategi for at forholde sig til det forhold, at livet blandt andet handler om, at man bliver ældre.

EU-landenes generelle kultur består i, at man fornægter, at alle mennesker ældes, at man forsøger at fortrænge det forhold og at man hverken på det individuelle eller samfundsmæssige plan har offensive strategier for at gribe fat om de kulturskabte problemer. Befolkningens aldring er ikke noget nyt fænomen og det er heller ikke nogen ulykke, sagde Fritz von Nordheim og forklarede, at aldring ikke forekommer som følge af et svigt i samfundet. Tværtimod er aldringen en naturlig konsekvens af succesen med at forlænge den gennemsnitlige levetid og kontrollere børnetallet. Den bør ikke frygtes og bekæmpes, men fejres og bydes velkommen. Han understregede at mulighederne i alle livets aldre bør udnyttes. Det nytter ikke, at vi har forlænget vores evne til at arbejde, samtidig med at vi har forringet betingelserne for at fortsætte med at arbejde. Man bliver på arbejdsmarkedet i dag ikke bedømt på sine individuelle kvaliteter og muligheder, men på den kronologiske alder. Her er et af de største problemer. For samtidig med, at det stigende antal ældre medborgere udgør et problem, er de samtidig en væsentlig del af den mulige løsning. Det gode liv er ikke at være pensioneret i 25-30 år og pensionssystemer skal primært fremme lysten til at arbejde, sluttede han.

Politisk troværdighed handler om at melde fremtidige prioriteringer klart ud

Diskussionen om fremtidens ældre handler ikke om placering af skyld, sagde professor Torben M. Andersen, Institut for økonomi, Århus Universitet. Finansieringen skal naturligvis blandt andet foregå via skatterne fra dem, der til enhver tid er erhvervsaktive. Velfærdssamfundet er indrettet med et stærkt kollektivt element, således at det offentlige stiller nogle ydelser til rådighed for de ældre i form af pensioner og en række tilbud f.eks. pleje, hospitaler etc. Når byrderne i fremtiden kommer til at ligge på nogle smallere skuldre, så opstår der et prioriterings- og fordelingssspørgsmål, sagde Torben M. Andersen.

Skal man fortsætte med de velfærdssystemer, man allerede har vil det for det første øge skattetrykket. For det andet må man se i øjnene, at der vil blive større ulighed blandt fremtidens pensionister, blandt andet fordi de i forskellig udstrækning er dækket af privattegnede pensions-ordninger og arbejdsmarkedspension. Når diskussionen om fremtiden er vigtig, skyldes det, at de vilkår fremtidens pensionister skal have, skal planlægges i god tid, således at man allerede i dag kan planlægge og beslutte, hvor meget man skal spare op. Det er også vigtige udmeldinger i forhold til de offentlige systemer og til arbejdsmarkedet. Når skattetrykket i dag er under tiltagende pres og internationaliseringen presser yderligere på, kan man ikke bare lade stå til og regne med at tingene løser sig hen ad vejen.

Det kræver politisk handling, understregede Torben M. Andersen. Politikerne vil kun være troværdige, hvis de tør handle og opstille de spilleregler, hvorefter befolkningen skal agere i fremtiden. Byrden for politikerne i dag er at melde klart ud, hvad befolkningen kan vente at stå over for. Det kræver en klar plan og en ny politik samt bred politisk opbakning, fremhævede Torben M. Andersen. Endelig sluttede han af med at sige, at det godt kan være, at man ønsker, at de ældre skal blive længere på arbejdsmarkedet, men man må ikke glemme, at tidlig tilbagetrækning i dag opfattes som et velfærdsgode.

Fleksibilitet, respekt, værdighed og tolerance - er nøgleord i indretningen af fremtidens arbejdsmarked

Opgøret med kassetænkning og opretholdelse af stive strukturer og systemer kom under kraftig kritik, da projektmedarbejder i Mindscope, Louise

Lenz Hansen appellerede til, at man revurderer det menneskesyn, hvorpå man har opbygget og indrettet arbejdsmarkedet.

Hun mente ikke, at det i sin nuværende form er til glæde for hverken de unge eller de ældre. Hun spurgte, hvorvidt tankegangen med forskudt arbejds- og tidsfordeling over en livsperiode virkelig er så fjern, at man i dag ikke kan tage hensyn til småbørnsfamilier, som ønsker nedsat arbejdstid eller til de ældre, som ønsker individuel nedtrapning. Hun pegede på, at en sådan politik ville give plads for uudnyttede, hengemte og undertrykte ressourcer og give alle mulighed for at opnå resultater ud fra individuelle behov og formåen. Samtidig med at den ville være med til at bryde en ond cirkel med marginalisering, udstødning og lavt menneskeværd.

Statens udgifter til overførselsindkomster kan muligvis ikke sænkes ad denne vej, men fleksibiliteten kan give mere for pengene, mente hun. De unge vil have personlige og faglige udfordringer i deres arbejde, men også værdighed og respekt. Nok er de individualister, men de er også åbne, afprøvende og tolerante over for det nye, herunder personer af anden etnisk herkomst. Fremtidsperspektivet på arbejdsmarkedet må være, at mennesket ikke længere på gammeldags facon betragtes som et produktionsapparat, men som et individ, der skal behandles med ydmyghed og respekt, sagde hun og stillede afslutningsvis spørgsmålstegn ved, hvorvidt lønarbejdet er fremtidens organisering af kreativ menneskelig aktivitet.

Alder tæller ikke længere inden for ældreforskningen

Kategoriforestillingen om ældre mennesker blev skabt i 1891, hvor man lavede en alderdomsforsørgelse, som alene var defineret ved alder og økonomisk trang. Alderen blev således gjort til en institution for folks behov for hjælp og det blev gjort ud fra en forudsætning om, at når folk var over 60 år, så forventede man, at de var svage og skulle have hjælp. Det er den historiske arv man slæber med i dag, sagde seniorkonsulent, dr. med. og forfatter Henning Kirk.

Da Ældrekommissionen i 80'erne prøvede at forbedre forholdene for svage ældre ved at give dem bedre sociale og kulturelle rammer og bedre aktivitetsmuligheder, fik man ikke gjort op med den terminologi, der underforstået fastholder, at

det er alderen i sig selv, der definerer foretagendet, pegede Henning Kirk på og lagde afstand til den tankegang. Ældreforskningen viser i dag, at svage ældre er svage, fordi der er stødt noget negativt til og at de stærke ældre er meget stærke, fordi de har udnyttet alderens muligheder.

Hvis man, som økonomerne lægger op til, skal lokke folk til at være længere på arbejdsmarkedet, så må rammerne gøres mere attraktive. Henning Kirk var ikke i tvivl om, at der er mange ældre, der gerne vil fortsætte længere, hvis de fik muligheden. Det kunne endog lede til et opgør med den kulturelle forestilling om, at alderen i sig selv kan definere noget som helst. Han slog endvidere til lyd for, at man ud over at satse på befolkningens kognitive muligheder også prioriterer at udvikle og styrke kroppen, såvel hos den opvoksende befolkning som hos dem, der har slidt sig eller rustet sig til problemer med bevægeapparatet. Godt nok går mennesket ½ % ned om året i funktionsevne, men det betyder ikke noget for udkommet, hvis udgangsniveauet er højt, sluttede Henning Kirk.

Velfærdsstaten er et fællesskab, som alle er medskabere af

Det er nødvendigt, at såvel den opvoksende som den ældre generation får en politisk forståelse for, at de selv er medskabere af noget - nemlig velfærdssamfundet. Projektleder, Ide&Co. Susanne Krogh Pedersen slog til lyd for, at det er vigtigt, at man lever et liv, hvor alle indgår som en del af en helhed, i stedet for blot at hævde sin individuelle ret.

Hun føjede sig til tilhængerne af senere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet og anbefalede, at der bliver lavet gode overgangsmuligheder. Hun understregede, hvor vigtigt det er at huske at det er de grundlæggende forudsætninger, man har personligt, klassemæssigt og uddannelsesmæssigt, der er med til at bestemme hvilket liv, man lever - også når man bliver ældre. Har man lyst til at arbejde 20 timer, når man bliver 63 år, skal man have lov til det.

Hun pegede på nødvendigheden af, at man bakker det frivillige arbejde i Danmark op. Det repræsenterer en værdi af 30 mia. kr.. Endelig fremhævede hun, hvor vigtigt det er, at politik udøves i tæt samspil med borgerne. En kommende ældrepolitik skal udvikles af politikere, der har et langt større, personligt kendskab og nære relation

til de mennesker, det drejer sig om. På den måde kan man være med til at sikre, at de enkelte borgeres personlige ressourcer i langt højere grad bliver inddraget, end tilfældet er i dag.

I debatten efterfølgende blev der diskuteret, hvorvidt man kommer til at havne i en generationskløft eller om det er muligt at skabe forståelse på tværs af generationer for, hvordan man generelt får samfundet til at hænge sammen. Fagforeningernes rolle i forhold til et fleksibelt arbejdsmarked og frivilligt arbejde, erhvervslivets tilstedeværelse og holdninger til den diskuterede problematik blev efterlyst, den politiske betydning af interesse- og pressionsgruppers pres, sikringen af velfærden for de erhvervsaktive i fremtiden, solidaritet mellem generationerne, lighedsskabelse i alderdommen, arbejdstidens rolle, forestillinger om elektronisk omsorg . . . og mange flere emner var ligeledes til debat.

Ikke oplevet en rigtig prognose

Forhenværende nationalbankdirektør, professor, dr. polit. Erik Hoffmeyer afrundede dagen med at advare politikerne mod økonomernes gyserprognoser og mod at tage forhastede beslutninger og initiativer af frygt for, hvordan statsfinanserne måtte have det. Han var enig i, at der ikke hersker tvivl om, at der vil blive flere og mere vitale ældre. Han nævnte, at han muligvis er miljøskadet med hensyn til prognoser. Han

fortalte, at han ikke i sin lange virksomhed har oplevet en eneste prognose, som har været rigtig. Man må tage prognoser med meget stort forbehold, sagde han.

Mange forskellige tiltag er blevet til, fordi politikerne har ladet sig skræmme. Det har ført til hårdere beskatning af pensionsopsparinger, efterløns- og andre overgangsordninger, til overvejelser over ændringer i folkepensionens regulering og endelig til mange diskussioner om brugerbetaling. Den virkelige gyser er indkomstfordelingen mellem fremtidens pensionister, mente han. Den årelange subsidiering af pensionsopsparingerne, som primært er kommet de velstående til gode, giver en meget forskellig indkomstfordeling for pensionisterne, når der er gået så og så mange år. Den bliver gyselig og den bør politikerne forholde sig til.

Endelig nævnte han de kommende pensionisters vitalitet, som skal have mulighed for at komme til udfoldelse, fordi de har lyst til det og fordi der er nogle rammer som gør, at de vælger det. Han opfordrede til, at man fra politisk side får et overblik over, dels det statsfinansielle og indkomstfordelingen på længere sigt, dels udfoldelsesmulighederne for de ældre. Det kræver langtidsdispositioner, som starter med børnepolitikken, sluttede Erik Hoffmeyer.

Opsamling høring 2

Opsamling fra høringen 26. oktober 2001 fra Fremtidspanelets faglige baggrundsgruppe:

Birte Bech-Jørgensen, forskningsprofessor, Aalborg Universitet

Erik Hoffmeyer, professor, dr. polit., fhv. nationalbankdirektør, København

Helge Hvid, forskningsleder, Roskilde Universitetscenter

Christine E. Swane, institutleder, Gerontologisk Institut/Videnscenter på Ældreområdet

Jesper Wegens, seniorforsker, Gerontologisk Institut/Videnscenter på Ældreområdet.

Der er grund til skepsis hvad angår mulighederne for at udvide beskæftigelsen med 100.000 inden år 2010.

Arbejdsstyrken viser for øjeblikket en faldende tendens. De, som er arbejdsløse eller udenfor arbejdsstyrken, har gennemgående kvalifikationer, som ikke efterspørges. Der er ingen nemme løsninger på arbejdsstyrkeproblemerne, men brug for et langt, sejt træk.

Der skal sættes kraftigere ind end nu, hvis de 60-65 årige skal fastholdes på arbejdsmarkedet og gøres en særlig indsats i forhold til kvinderne:

Efterlønsreformen er ikke tilstrækkelig til at fastholde seniorerne. Arbejdsløsheden er fortsat relativt høj for de over 50 årige, især for kvinderne. Der er altså stadig arbejdskraftreserver at trække på blandt seniorer.

Der er behov for at sætte ind overfor alders- og kønsdiskrimination på arbejdsmarkedet.

En effektiv seniorpolitik må imødekomme de krav, som ældre stiller til arbejdet. Både offentlige og private virksomheder bør blive bedre til at fastholde ældre medarbejdere.

Der er brug for en forstærket indsats, hvis udvidelsen af arbejdsstyrken skal komme fra indvandrergruppen.

Danmark har været dårlig til at integrere indvandrere på arbejdsmarkedet sammenlignet med andre lande. Beskæftigelsesfrekvensen blandt indvandrere er fortsat meget lavere, end den er hos de etniske danske.

Lokale erfaringer viser, at det kan lade sig gøre at skabe integration gennem direkte kontakt og dialog. Private virksomheder er foran offentlige på dette punkt.

Der er grund til bekymring for, om der vil være personale i social og sundhedssektoren til at imødekomme pleje- og omsorgsbehovet fra det stigende antal gamle.

Der er brug for at gøre arbejdspladserne på sundheds-, pleje- og omsorgsområdet mere attraktive, hvis man ønsker at fastholde nuværende ansatte og tiltrække nye.

Der er ikke enighed om, hvorvidt teknologi kan bidrage til at løse arbejdskraftmangelen gennem rationaliseringer. Men enighed om at teknologi alene ikke gør det, der er også brug for at ændre på arbejdsdeling og arbejdsorganisering, hvilket kan gennemføres indenfor de eksisterende aftaler. Frivilligt arbejde kan medvirke til at reducere behovet for pleje og omsorg fra professionelle, men kan ikke erstatte det. Politikerne skal ikke blande sig i det frivillige arbejde, men kan medvirke til at opbygge mere viden om, hvad der fremmer gensidig hjælp og støtte f.eks. i lokalområder.

Demokrati og velfærd i det aldrende samfund starter med børnepolitik (jfr. høring 1) og videreføres med arbejds politik.

Et holdbart arbejdsliv er en forudsætning for at reducere udstødningen og udskyde tilbagetrækningstidspunktet i forhold til arbejdsmarkedet. Dette indebærer et godt arbejdsmiljø og efteruddannelse, også for seniorer.

Det aldrende samfund – Behov for ændringer på arbejdsmarkedet?

Knud Erik Kirkegaard (KF) bød som formand og ordstyrer velkommen til Fremtidspanelets anden høring om det aldrende samfund. Høringen fandt sted i Landstingssalen på Christiansborg d. 26. oktober og havde titlen: ”Det aldrende samfund: Behov for ændringer på arbejdsmarkedet?”

Temaet for høringen var dels den forudsagte reduktion af arbejdsstyrken på grund af de demografiske ændring dels spørgsmålet om, hvordan vi får løst velfærdsopgaverne, som ventes øget med det stigende antal ældre: Først efter 2010 sker der væsentlige ændringer i antallet af erhvervsaktive. Men da antallet af unge i alderen 20-34 år falder med 250.000 og antallet af ældre i aldersgruppen 55-64 år stiger med 200.000 personer, er der grund til at undersøge, hvordan vi fastholder og rekrutterer arbejdskraft til at løse velfærdsopgaverne. Hvad kan vi gøre for at integrere indvandrere og flygtninge bedre? Hvordan kan vi fastholde de ældre på arbejdsmarkedet. Hvordan skal arbejdet tilrettelægges? Kan vi bruge frivilligt arbejde? Det var nogle af spørgsmålene, som en række indkaldte eksperter skulle besvare.

Første høring med titlen: ”Det aldrende samfund: Grund til bekymring?” blev afholdt d. 20. april 2001. Den tredje høring med titlen: ”Det aldrende samfund: sundhed, omsorg og forebyggelse. Kan indsatsen forbedres?” afholdtes den 19. april 2002, mens den fjerde høring, som samler op på de tre foregående, vil blive afholdt i oktober 2002. Interessen for høringen var meget stor, og det viser, at temaerne for de fire høringer var velvalgte, sagde Knud Erik Kirkegaard. Herefter gav han ordet til første oplægsholder Nils Groes, direktør i Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut.

Regeringens ønsketænkning

Direktør Nils Groes, AKF, lagde ud med at sige, at det var udtryk for ønsketænkning, da regeringen i sin finansredegørelse i januar 2001 udtalte, at det var muligt at øge arbejdsstyrken med 100.000 personer frem til år 2010, altså med 10.000 personer hvert år. Regeringen har ikke peget på

brugbare initiativer til at øge arbejdsstyrken og fremme væksten.

Graden af ønsketænkning viser sig i opgørelsen over beskæftigelsen i Danmark: Hvor regeringen i starten af dette årtusinde regnede med særlig gode muligheder for at øge arbejdsstyrken, der er den siden 1999 faldet med 30.000. Og personer udenfor arbejdsstyrken er steget siden 1999 og er nu på et højere niveau end det var i 1995. Og får vi endelig øget arbejdsstyrken, vil vi finde, at udbudet ikke svarer til efterspørgslen. En øget tilgang af arbejdskraft fra de over 50-årige betyder en større andel af ufaglærte, og det passer ikke til arbejdsmarkedets behov, som er præget af de uddannelsestunge serviceerhverv. Ledigheden ligner den, der har præget fortiden:

- de ufaglærte har en markant højere arbejdsløshed end alle andre grupper
- de faglærte har lavere ledighed end gennemsnittet, men højere end for dem med videregående uddannelser
- de med videregående uddannelse har lavere ledighed end gennemsnittet – allerlavest ligger dem med mellemlange og videregående uddannelser rettet mod den offentlige sektor, såsom lærere og sygeplejersker

Faldende beskæftigelse

Konklusionen var ifølge Nils Groes, at hvis velfærden skal stige, og regeringen nå sine mål, må arbejdsstyrken også stige og matche denne vækst. Intet tyder i den retning. Vi er tværtimod på vej mod faldende beskæftigelse.

Vi kommer til at mangle folk på sundhedsområdet. Og det vil være en sej vej at gøre noget ved over uddannelserne, sagde Nils Groes. I stedet pegede han kort og ind i mellem humoristisk på en række initiativer, som kunne rette op på problemerne: Uddanne flere, øge importen af f.eks. læger, øge eksporten af de syge, eller øge produktiviteten ved nye mere rationelle sygehuse, organisere sygehusdriften bedre, styrke fleksibiliteten. Disse initiativer vil styrke produktiviteten og på den måde afhjælpe behovet for arbejdskraft. Her kan det offentlige lære af det private erhvervsliv, påpegede Nils Groes.

En senere tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet bør fremmes ved at udvikle arbejdsmiljøet for de ældre. – Hvis vi nurser de ældre vil de blive ved med at arbejde udover de 60 år, spæede Nils Groes i sit indlæg. Men vil de ældre nurses?

Økonomiske incitamenter - ikke nok

Ja, de vil gerne nurses, men let bliver det ikke at ændre deres opfattelser af, hvornår det er legitimt at trække sig tilbage, sagde lektor Per H. Jensen fra Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet. Ifølge Per H. Jensen vil den tidlige tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet forekomme helt uafhængig af økonomiske incitamenter. Incitamentsjusteringer kan ikke modvirke, at der foregår en tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet.

Der findes ingen entydige forklaringer på tilbagetrækningsmønstret for førtidspensionister og efterlønsmodtagere. En række interviews af folks oplevelser af overgangen til førtidspension viser, at tilbagetrækningen fortrinsvis må betragtes som ufrivillig – at førtidspensionisterne oplever det, som om de er blevet skubbet ud af arbejdsmarkedet. Men det har ikke medført en mærkbar forringelse af deres økonomiske vilkår, og de har også hurtigt følt et bedre velbefindende. Derfor har de efterfølgende heller ikke noget ønske om at vende tilbage til arbejdsmarkedet, selvom de har følt tilbagetrækningen som ufrivillig.

Omvendt forholder det sig med efterlønsmodtagerne. De fleste har frivilligt valgt efterlønnen (86 procent) og kun 14 procent har oplevet en form for pres i forbindelse med tilbagetrækningen, sagde Per H. Jensen. Dog er der store forskelle mellem erhvervsgrupperne: Næsten 30 procent af teknikerne og 20 procent af jord og betonarbejderne har oplevet overgangen som nødtvungen.

Undersøger man videre om tilbagetrækningen var bevidst kalkuleret, så viser undersøgelsen, at det var den for 66 procent af alle lønmodtagerne. Med klar overvægt til funktionærgrupperne, som vælger tilbagetrækningen velovervejede. I forhold til førtidspensionisterne er efterlønsgruppen heterogent sammensat. I denne gruppe går personen ikke på efterløn på grund af incitamenter alene, sagde Per H. Jensen.

Brug for holdningsændring

Efterlønsordningen må forstås som et signal fra omgivelserne (staten, virksomhederne, arbejdskammerater, venner og familie) om,

hvornår det er passende at forlade arbejdsmarkedet, påpegede Per H. Jensen. Ordningen er blevet institutionaliseret som den legitime måde at forlade arbejdsmarkedet på. De ældre har vænnet sig til at betragte sig selv som marginaliseret og perifer arbejdskraft, og derfor gives der ingen snuptagsløsninger på problemet med at holde de ældre på arbejdsmarkedet. Så skal der i hvert fald en meget hårdhændet justering af arbejdsmarkedet til. Vi må i stedet gøre det mere attraktivt for ældre at forblive i beskæftigelse. Det bliver et langt, sejt træk, der handler om, at påvirke virksomhedernes personale- og rekrutteringsstrategier. Vi mangler personalestrategier, der virker inkluderende, sagde Per H. Jensen.

Individuelt tilpasset

Seniorforsker Jesper Wegens, Videncenter på Ældreområdet, bekræftede, at der ikke gives nogen snuptagsløsninger. Han har i flere år rådgivet virksomheder om udformningen af seniorpolitik. Det er en af hans pointer, at forståelsen af ældres ressourcer er præget af forfaldstænkning. Overfor den forståelse står nyere gerontologisk forskning, som peger på at ældre mennesker formes af et kompliceret samspil med omgivelserne. Gamle er ikke bare unge, der er blevet forringet og ældre. Gamle er unge, der er blevet forandret - og det er muligt at forandre sig fra bryggerhest til cirkushest, hvis jobindhold, arbejdsvilkår og ledelsesform tilpasses den enkeltes udvikling. Optimal udnyttelse af den ældres ressourcer kræver rette person i rette job – hele tiden, sagde Jesper Wegens.

Seniorpolitik efter lokale behov

Det rigtige job til rette person bliver så meget vigtigere desto ældre man bliver, fordi den ældre afvejer, om det er umagen værd at belaste krop og psyke og bringe pensionisttilværelsen i fare. Den frygt er et stærkt incitament til at vælge arbejdsmarkedet fra. Nøgleordene for at motivere de ældre medarbejdere til at blive på arbejdsmarkedet er indflydelse, frihed og mulighed for at dygtiggøre sig, sagde Jesper Wegens.

Man kunne i forlængelse heraf foreslå udformningen af en seniorpolitik som et simpelt instrument til løsning af problemet. Men den går ikke: Seniorpolitik i sig selv har ingen effekt. Det er processen bag, der har betydning. Den enkelte medarbejder skal i dialog med ledelsen om daglig praksis og problemer med henblik på at nå frem til ændringer af uhensigtsmæssige forhold.

En undersøgelse i den statslige sektor viste, at vigtigste forudsætning for at få seniorerne til at blive et par år længere først og fremmest er en justering af arbejdstiden. Næstvigtigste forudsætning er indflydelse på tempo og organisation: Direkte medindflydelse på arbejdssituationen – ellers lokker livet udenfor. Og som tredje faktor: Ordentlig feedback fra den overordnede om man lever op til forventningerne hvad angår resultater og produktivitet. Selv om Jesper Wégens ikke mente, at lovgivning var en vej ud af vore problemer, pegede han alligevel på et par muligheder for regulering af arbejdsmarkedet. Uddannelsespuljer kombineret med rettigheder for den enkelte til at deltage i passende om-, op- og nykvalificering. Øget adgang til hjemmearbejde, arbejde på deltid, på forskudt tid, incitamenter til at starte selvstændig virksomhed eller en forbedring af de teknologiske muligheder, herunder mulighederne for efteruddannelse over nettet. Og selv ufaglærte med ret til efterløn foretrækker at arbejde, når disse betingelser er opfyldt, sagde Jesper Wégens.

Seniorpolitik – både ja og nej!

Nej, vi skal ikke have en overordnet seniorpolitik som et lovkrav – det vil opleves som tvang. Deri var konsulent Thora Brendstrup, SID, enig med Jesper Wégens. Lovgivning, som forsyner de ældre med særlige rettigheder vil virke stigmatiserende - i stedet skal vi nå frem til en virksomhedspolitik, som bygges op om medarbejderne som konkrete levende individer, sagde hun.

SiD'ere er meget forskellige, og derfor må en seniorpolitik kunne afspejle behovene hos både den 58-årige medarbejder, som har fået børn sent og den, som har voksne børn, - den som gerne vil blive på arbejdsmarkedet, og den, der gerne vil forlade det, sagde Thora Brendstrup.

Seniorpolitikken skal indbygges i virksomhedens handle måde. Som sådan skal den virke som en inspirationskilde for medarbejderne – ikke som en opremsning af pligter og rettigheder for en ensartet gruppe af medarbejdere. Som et ideal for en seniorpolitik pegede Thora Brendstrup på en strittende seniorpolitik - strittende på den måde, at den skal kunne indrette sig på individuelle behov, som kan forekomme modsigelsesfulde. Det skal en effektiv seniorpolitik være for at afspejle den komplicerede virkelighed.

SiD's egen undersøgelse af, hvad der kan få ældre SiD'ere til at blive på arbejdsmarkedet, viser entydigt, hvad Jesper Wégens forud fortalte:

Nøgleordene er indflydelse og frihed på tilrettelæggelsen af arbejdet, mulighed for at dygtiggøre sig og en markant forbedring af arbejdsmiljøet. I samme undersøgelse fandt Arbejdsmiljøinstituttet, at personer med lav indflydelse og svage udviklingsmuligheder har dobbelt risiko for varigt at forlade arbejdet sammenlignet med personer med høj indflydelse og flere udviklingsmuligheder. Ifølge SiD skal der satses på Arbejdstilsynet og et effektivt arbejdsmiljøarbejde samt på arbejdsmarkedsuddannelser, hvis presset på efterlønnen skal stoppes.

Men hvis vi fremover kommer til at mangle arbejdskraft, fordi vi ikke føder nok børn, eller fordi arbejdskraften har de forkerte kvalifikationer. Eller fordi seniorerne har en opfattelse af at de er blevet en perifer arbejdskraft og de ældre mangler udfordringer på jobbet, så ligger der måske nogle muligheder i integrationen af indvandrere og flygtninge på arbejdsmarkedet. Det var emnet for de næste indlægsholdere at belyse mulighederne for integration af flygtninge og indvandrere, især i forhold til behovet for arbejdskraft i pleje- og omsorgssektoren.

Barrierer for integration

Indvandringen har ikke løst problemet med den voksende forsørgerbyrde i samfundet, og der er ikke meget, der tyder på den vil det i fremtiden. Som professor Nina Smith, Økonomisk Institut ved Handelshøjskolen i Århus, tegnede billedet, er indvandringen en økonomisk byrde og det vil også gælde, når 2. generations-indvandrere kommer på arbejdsmarkedet. Danmark har ikke været alene om at være dårlige til at integrere indvandrere på arbejdsmarkedet. Men Danmark har, sammenlignet med andre OECD-lande, store integrationsproblemer.

Siden 1980 er der kommet 150.000 flygtninge og indvandrere fra ikke-vestlige lande. Dvs. i gennemsnit 7.500 hvert år, som for størstedpartens vedkommende har begrænsede kvalifikationer i forhold til kravene på arbejdsmarkedet.

Det mest præcise mål for integrationen på arbejdsmarkedet er beskæftigelsesfrekvensen, og den er for ikke-vestlige mænd nede på omkring 40 procent, mens den for kvinder er på 20-30 procent, bortset fra kvinderne i 40'erne hvor frekvensen er oppe på 40 procent

I løbet af de næste ti år vil anden generations-indvandrernes børn træde ud på arbejdsmarkedet, men det vil ikke bedre billedet. Tværtimod. Kompetencegivende uddannelser er en

mangelvare hos de unge, specielt mændene. Den social arv slår igennem. Danmark har haft en stor tilvækst af indvandrere, men har ikke ført en bevidst migrationspolitik, det er en af årsagerne til den manglende integration, påpegede Nina Smith. Hun så en anden forklaring i mindstelønningerne, som er for høje i forhold til de fleste indvandreres kompetenceniveau. Endelig fremhævede hun, at der ikke er tilskyndelser for indvandrerne til at søge arbejde, når de kan få næsten lige så mange penge på passive ydelser. Men det bliver meget svært at ændre på især lønstrukturere, sagde Nina Smith. Fordi det vil ændre så fundamentalt på vores velfærdssystem, at vi ikke ønsker den udvikling. Måske er der behov for et større udredningsarbejde i de universelle og skattefinansierede principper, som automatisk sikrer den enkelte en række overførsler, - de er ikke holdbare i den internationaliserede verden, fastslog Nina Smith. En anden væsentlig forklaring på at integrationen ikke lykkes er, ifølge Nina Smith, sproget. Sproget er afgørende for en vellykket integration, og da Danmark tilmed er et meget homogent samfund, udgør manglende sprogkundskaber en stor barriere.

I dag er det ikke muligt for indvandrerne at udfylde jobs uden kvalifikationer. Den slags jobs er forsvundet. At få fodfæste på arbejdsmarkedet kræver evner til samarbejde og kommunikation, viden om kultur osv. Det man kalder kulturelle kompetencer.

Både nydanskere og arbejdsgivere skal ville integration

Netop sproget og de kulturelle kompetencer som centrale aspekter af integrationen har lokalcentret i Gjellerup i Århus arbejdet med. Fra Dialogkampagnen fra Gjellerupcentret er det erfaringen, at danskere bør vise en større åbenhed og differentieret forståelse af, hvilket niveau af dansk, der konkret er nødvendig i forhold til en given arbejdsfunktion. Vi er som danskere meget fastlåste om, hvad det vil sige at kunne tale og forstå dansk, sagde kampagneleder Bo Kristiansen og Steen Haven, Dialogkampagnen i Århus. I et målrettet arbejde på at integrere indvandrere/nydanskere på arbejdsmarkedet er der en række myter, som skal nedbrydes og blandt nydanskere en række færdigheder og kompetencer, som skal læres for at de kan fungere på arbejdsmarkedet, sagde de.

Og frem for alt er det vigtigt, at dialogen fastholdes. Mange virksomheder vil faktisk gerne ansætte nydanskere, men nydanskerne søger ikke

jobbene. Rekrutteringsmønstret på virksomhederne og nydanskernes jobsøgningsmønstre passer ikke sammen. Derfor bliver de ikke aktive i deres jobsøgning, men forventer at det offentlige skaffer dem jobbet. Mange vælger at give op og gå hjemme. Andre presses ud i passiv forsørgelse. Dialogkampagnen er Århus kommunes isbryderprojekt i forhold til at nedbryde myterne om nydanskerne og det danske arbejdsmarked. Der skal ske en bedre koordinering mellem myndigheder, kommune, AF og virksomheder, sagde Bo Kristiansen og Steen Have. Et af midlerne i projektet er aktiveringsansættelser, hvor indvandrerne går med som føl i en slags indskolingsforløb først på lokalcentret. Et andet middel kan være hjælp fra en brobygger – en konsulent, der introducerer nydanskeren. Dermed klædes de på til at yde den service, som forventes senere som ansat i ordinær beskæftigelse. Og så kræver en succesfuld integration en personalepolitisk klar holdning blandt alle medarbejdere til, at man vil ansætte nydanskere. De kvalificerede nydanskere findes og erfaringerne fra Dialogkampagnen er, at når først indvandrerne er inde i varmen, flytter opmærksomheden fra ”en af de fremmede til en af os”. Man har også succes i integrationen af nydanskere til jobs i social- og sundhedssektoren, dog kniber det gevaldigt med rekruttering til de længere uddannelser som f.eks. sygeplejerske, fortalte Bo Kristiansen.

Redskaberne findes

Selv om plejesektoren rummer mange muligheder for ansvar og karriereudvikling, er den ikke i stand til at rekruttere og fastholde medarbejdere, sagde næstformand i Personalepolitik Forum og formand for Dansk Sygeplejeråd, Connie Kruckow, i sit indlæg. Hun pegede på det faktum, at hver fjerde gymnasiepige skal vælge at blive sygeplejerske for at dække behovet på plejeområdet.

Sundhedsministeriet og Amtsrådsforeningen er nået frem til, at fremtiden indebærer mangel på plejepersonale: På både kortere og længere sigt vil der mangle social- og sundhedsassistenter og sygeplejersker, mens der hvad angår social- og sundhedshjælpere vil være tilstrækkeligt med hænder efter 2006.

Årsagerne til at unge forlader plejefagene er for ringe løn, dårligt arbejdsmiljø og for få udfordringer. Ældre medarbejdere ønsker mindre arbejdstid, lettere arbejde og kompetenceudvikling. Arbejdspreset er for hårdt

og lønnen for lille. Der skal mere fagligt råderum til for at skabe tilfredshed på et område, som er presset på effektivitet og rationalitet. Og det gode arbejdsfællesskab skal udvikles. Udover en afpasset arbejdsmængde, ansvar, og indflydelse på arbejdssituationen pegede Connie Kruchow på kompetenceudvikling, jobrotation, praktik- og uddannelsesophold og opblødning af uhensigtsmæssige faggrænser.

Men de nye overenskomster rummer muligheder for nogle af de initiativer, som Nils Groes efterlyste. Der er mulighed for en rationel udnyttelse af ressourcerne og dermed en styrkelse af produktiviteten, ved hjælp af tværfagligt samarbejde og teamorganisering og ændret opgavefordeling. Redskaberne skal bare udnyttes, fastslog Connie Kruchow.

Men findes kvinderne?

Antallet af kvinder, som er til rådighed til pasning af børnebørn, ældre og syge både som ansatte og frivillige vil blive stadig mindre, fordi kvindernes uddannelsesmønster mere og mere ligner mændenes. Det betyder at antallet af kvinder, som har haft familien som primær beskæftigelse med deltidsarbejde ved siden af, bliver stadig mindre. Hvem skal træde i stedet for dem?

Ifølge direktør Karen Sjørup fra Videnscenter for Ligestilling kan vi være på vej til en generationskonflikt, som består i at de yngre kvinder får en række orlovsmuligheder i forbindelse med pasning og pleje af deres børn.

Det er fint for samfundet, som har brug for danske kvinders relativt høje fødselsrate, men det sætter de tilbageværende kvinder på arbejdsmarkedet under pres. De skal løbe stærkere for at de andre kan holde fri, og hvordan rimer det med ønsket om et holdbart arbejdsliv?

Det rimer ikke. Og slet ikke, hvis de ældre kvinders krav til arbejdsmarkedet kommer til at ligne de unges med krav om nedsat arbejdstid, langsom nedtrapning osv. Så bliver der en arbejdspukkel tilbage til kvinderne i alderen fra begyndelsen af fyrtre til begyndelsen af halvtresserne.

Om kvinderne vil trække sig ud af arbejdsmarkedet før tiden afhænger af både af de pensionsmidler, som venter og de muligheder, som arbejdsmarkedet tilbyder. Hvis det da tilbyder nogle. Som Karen Sjørup så det, er arbejdsmarkedet præget af aldersdiskriminering. Kvinderne får ikke bonus for deres store vilje til at efteruddanne sig – de får ikke bedre muligheder på arbejdsmarkedet.

Som det tegner nu, har kvinderne om nogle tilegnet sig uddannelse og efteruddannelse og er en fast del af arbejdsstyrken. Den rolle opgiver de ikke – ligesom de ifølge Karen Sjørup heller ikke vil trække sig tidligt tilbage fra arbejdsmarkedet.

Indvandrerkvinder - et omsorgspotentiale

Med henvisning til Connie Kruchows indlæg omtalte Karen Sjørup også problemerne med at skaffe personale til plejeopgaverne: Plejepersonale over 50 år er fraværende på hospitalerne. Mange har peget på gruppen af indvandrerkvinder over 50 år som et stort potentiale for plejefagene. Problemet er, sagde Karen Sjørup, at der ikke er gjort noget for at tiltrække denne gruppe. De har store sprogproblemer og har ikke fået tilstrækkeligt incitament til at overvinde denne barriere. Når vi ser på ordningen vedrørende servicejobs, ligger det ellers lige for at få denne gruppe ind i plejefagene. Det er et job for ligestillingskonsulenterne – der er kun oprettet 2.200 jobs på halvandet år.

Et alternativ til rekruttering af ny arbejdskraft og fastholdelse af erfaren arbejdskraft kunne bestå i at tænke nyt i forhold til anvendelsen af teknologi. Ligeledes ligger der muligheder i udbredelsen af det frivillige arbejde både som led i udviklingen af sociale fællesskaber og som led i en forebyggende indsats. Det var emnet for sidste del af høringen.

Det holdbare arbejdsliv

'Kompetenceudvikling, uddannelsesophold, karriereudvikling og bedre arbejdsmiljø' kaldte Connie Kruchow kravene til det gode arbejdsfællesskab. Arbejdsmarkedsforsker Henning Hansen fra CASA (Center for Alternativ Samfundsanalyse) kaldte dem 'det rummelige og mangfoldige arbejdsmarked, som udvikler samarbejdsformerne i takt med kommunikationsmidlerne og informationsteknologien med fleksibilitet i alle led'. Men for hvem bliver det rummelige arbejdsmarked en realitet?

Henning Hansen så for sig et arbejdsmarked hvor arbejdskraften var opdelt i et A,B,C,D- hold, hvor A repræsenterede den dynamiske og kreative del af arbejdsstyrken under stort psykisk pres. B-holdet repræsenterede den stabile og velfungerende arbejdskraft. C-holdet den specialiserede, rutineagtige arbejdskraft og D-holdet arbejdskraften, som er på offentlig støtte.

B-holdet ville efter Henning Hansens opfattelse være nærmest til at opnå et holdbart arbejdsliv med mulighed for et tilfredsstillende arbejdsmiljø og løbende uddannelse. Både A- og C- holdet er i fare for at blive fysisk og psykisk nedslidt, mens D-holdet helt er underlagt livet på støtten. Men for de fleste vil arbejdsmarkedet være præget af stigende utryghed og præstationsangst, som mange ikke kan eller vil leve op til. Henning Hansen anså de fire kategorier for relativt ”evige” i et konkurrencebetonet samfund som det danske, hvor ansattes mulighed for et ”holdbart arbejdsliv” med balance mellem arbejde og fritid er afhængig af styrken på arbejdsmarkedet.

Frivilligt arbejde forebygger

Der udføres masser af frivilligt socialt arbejde men det har kun ringe effekt i retning af direkte at erstatte offentlig service, sagde projektleder Anders Hede på Huset Mandag Morgens velfærdsprojekt..

Der er sket en voldsom stigning i aktive ældre, særlig i alderen 60-70 år. Man regner således med at mindst halvdelen af de yngre ældre arbejder frivilligt med aktiviteter som ledelse, uddannelse og information om arrangementer og udflugter. Det betyder imidlertid ikke, at det frivillige arbejde erstatter f.eks. plejearbejde. Kun to procent laver besøgstjenester o.l. og andre to procent andet klient arbejde, og selv det erstatter kun i begrænset omfang offentlig service. Men det frivillige arbejde har en enorm forebyggende virkning i kraft af de sociale kontakter og bekendtskaber, som skaber aktivitet, også stor fysisk aktivitet, som holder mange ældre i gang med et aktivt liv. Det forebygger behov for hjælp.

Den egentlige erstatningseffekt optræder indenfor familien. Det er det uformelle arbejde i familien, som kan være et alternativ til det professionaliserede velfærdsarbejde. Her viser et par undersøgelser fra USA, at der kan mobiliseres ganske store ressourcer, som kan udskyde tidspunktet for hvornår det offentlige skal gå ind med støtte. Således blev flytning af en Alzheimerpatient til plejehjem udskudt et år ved rigtig undervisning. Ligeledes er udbygningen af plejehjem i USA ikke sket, fordi ægtefæller har fået flere kræfter til at passe deres svage ægtefælle.

Endelig pegede Anders Hede på, at hvis giftemønstret bare kunne ændres, så mænd giftede sig med ældre kvinder ville det ændre dramatisk på

behovet for plejehjem formodentlig også herhjemme. Men det ville ganske vist kræve en grundlæggende holdningsændring.

IT i omsorgsarbejdet

Men frem for at tænke det frivillige arbejde som erstatning for offentligt ansatte skulle man måske hellere se på den hjælp, som aktive, selvhjulpne ældre kan yde ældre, der er afhængige af hjælp. lektor Lars Fuglsang fra RUC, som forsker i service og it på ældreområdet, fortalte om Rosengårdcentret i Silkeborg, som danner rammen om et IT-udviklingsprojekt, hvor ældre med IT-erfaring skal hjælpe handicappede med at betjene pc'ere. Målet er, at de handicappede via Internet skal kobles til læger, apotekere og handlende i Silkeborg, så de kan bestille tid hos lægen, handle medicin og andre varer på nettet. Derefter skal der etableres et net af frivillige til at servicere de handicappede, hente varer og hjælpe med IT-problemer.

Et sådan projekt indgår i det, Lars Fuglsang kalder community building, hvor beslutningstagere, omsorgsmedarbejdere og modtagere af offentlige serviceydelser opbygger et fælles forum, hvor de kan kommunikere med politikere og drøfte prioriteringer.

Udvikling af fællesskaber omkring informationsteknologien kan ske på biblioteker eller i aktivitetscentre. Det kan også ske ved projekter i hjemmehjælpen eller omkring ældrerådene. Det vil under alle omstændigheder kræve talentfulde og kreative medarbejdere i hjemmeplejen, som kun kan rekrutteres, hvis der er politisk opbakning til omsorgsarbejdet.

Fingrene væk!

Der er mange ressourcer blandt de ældre og mængden af frivilligt arbejde vil tage til. Tænk hvis man kunne lede dette frivillige arbejde ind til støtte for det offentlige, sagde Anders Hede, og tænk hvis man kunne få forældre til at undervise i skolen eller hjælpe til på sygehusene, som der ses eksempler på i England, hvor der en frivillig per syvende hospitalsseng. Man kunne måske også inddrage borgerne tættere i planlægningen. Men dels vil der ikke være nogen stor effekt i retning af at mindske behovet for offentligt ansatte. Dels advarede Anders Hede klart imod denne udvikling: Hold fingrene væk fra det frivillige sociale arbejde! Den frivillige sociale indsats har altid fungeret som socialt laboratorium for nyudviklingen af vores velfærdsstat, og den udvikling vil gå i stå, hvis det offentlige omklamrer de frivillige.

Holdningsændringer er det vigtigste

I sin opsummering pegede lektor Helge Hvid, RUC, som er medlem af Teknologirådets baggrundsgruppe for arbejdet i Fremtidspanelet, på de løsninger, som økonomer og arbejdsmarkedsforskere kunne enes om for at udskyde tilbagetrækningen og fastholde arbejdskraften: Dels skal man forbedre arbejdsvilkårene således, at man ikke er udslidt, når man er omkring de 60 år. Dels ligger der en opgave i at få omdefineret vores forståelser af, hvad det vil sige, at blive ældre: hvad man kan, og hvad man ikke kan, hvad man bør og ikke bør.

- Hvis vi skal finde hænderne, der kan skabe forudsætningerne for, at vi kan leve et liv med økonomisk og social tryghed som ældre, så kræver det, at indflydelse over ens eget liv og udviklingsmuligheder i ens eget liv bliver styrket, og at der bliver flere muligheder for individuel tilpasning.

Der er behov for en seniorpolitik, og den skal også tilpasse sig den enkeltes vilkår og give udviklingsmuligheder for den ældre del arbejdsstyrken. Også for dem, der har trukket sig tilbage fra arbejdsmarkedet gælder, at hvis man skal forebygge, er det altså i høj grad et spørgsmål om at skabe muligheder for aktivitet, muligheder for indflydelse og individuelle udviklingsmuligheder. Hvordan man så vil gøre det fra politisk side, om man vil bruge regler og love, om man vil bruge incitament, om man vil bruge informationskampagner, eller hvad man vil gøre, det kan der formentlig blive slået meget om, sluttede Helge Hvid

Opsamling høring 3

*Opsamling fra høringen 19. april 2002 fra Fremtidspanelet's faglige baggrundsgruppe:
Birte Bech-Jørgensen, forskningsprofessor,
Aalborg Universitet
Erik Hoffmeyer, professor, dr. polit., fhv.
nationalbankdirektør, København
Helge Hvid, forskningsleder. Roskilde
Universitetscenter
Christine E. Swane, institutleder,
Gerontologisk Institut/Videnscenter på
Ældreområdet*

Det er nødvendigt med et nyt ældrebegreb.

Der er brug for et mere nuanceret syn på ældre og gamle blandt professionelle og politikere, i familierne, i foreningerne m.m. De ældre bliver ”yngre”. De midaldrende er sundere nu end tidligere, og har en bedre funktionsevne i en større del af deres liv. Indtil 90-årsalderen betyder livsbetingelser og -stil mere end den biologiske aldringsproces. Polariseringen mellem det voksende antal sundere ældre og gruppen af svækkede ældre og gamle øges. Gruppen af gamle består først og fremmest af kvinder, og der er mange kvinder i gruppen af svage og økonomisk dårligt stillede ældre.

Der skal gøres noget ved aldersdiskrimineringen.

Der er alt for mange eksempler på, at alderen er årsag til diskriminering især på arbejdsmarkedet. Det er stadig for nemt at afskedige modne medarbejdere, og det er stadig svært for dem at få nyt arbejde.

Der er brug for en mere effektiv forebyggende indsats – på mange planer.

Det forebyggende arbejde er af meget stor betydning for ældre og gamles situation. Forebyggelse er nøglen til at bekæmpe polariseringen mellem velfungerende og plejkrævende ældre. Det er aldrig for sent at sætte ind med fysisk træning over for ældre. Det kan altid betale sig – både set i lyset af den ældres livskvalitet og i lyset af samfundsøkonomien. Ofte er der en stor positiv effekt forbundet med en mere beskeden men målrettet indsats. Der bør sættes mere på opsøgende og forebyggende arbejde.

Der er brug for nye typer bolig til fremtidens ældre og gamle.

Boligpolitikken er en vigtig del af ældrepolitikken. Der er behov for en by- og boligplanlægning, der tager højde for det aldrende samfund. Mange ældre bor i eget hjem, og rigtig mange foretrækker at blive i det nærmiljø, de kender, men det indebærer ofte en række uhensigtsmæssige forhold for ældre. Mange bebyggelser mangler gode fællesrum og mødelokaler.

Familien og det frivillige arbejde har det godt.

Familien lever stadig! Ældre ser deres børn lige så meget som for 20 år siden. Mange ældre er interesseret i frivilligt arbejde og endnu flere ville deltage i dette, hvis de fik opfordringer til at være aktive.

Der er brug for en bedre koordinering mellem institutionerne: mellem pleje- og sygehussektoren og mellem den praktiserende læge, den kommunale hjemmepleje og det amtslige sygehus.

Der er eksempler på kommuner, hvor et sådant godt samarbejde er i gang, men det er stadig mere undtagelsen end reglen. Det manglende samarbejde er årsag til mange af de tunge problemer med forebyggende arbejde. Der mangler kontinuitet i behandling, genoptræning og omsorgsarbejdet.

Der skal skabes rum for flere udviklingsprojekter.

Der er behov for nytænkning inden for organiseringen af pleje- og omsorgsarbejdet, den kommunale indsats på ældreområdet og i forhold til et mere forebyggende og koordineret arbejde på ældreområdet. De ældre bør i større omfang inddrages i denne opgave. Påskønnelse af de ansattes arbejde på ældreområdet er vigtigt for rekruttering og fastholdelse af ansatte i sektoren.

Der er usikkerhed om de økonomiske fremskrivninger af den samfundsøkonomiske effekt ved det aldrende samfund.

De stadig flere ældre giver ikke helt mekanisk højere samfundsmæssige udgifter. Det kommer blandt andet an på:

- hvor funktionsdygtige, svækkede eller syge den ældre befolkning vil være

- hvor længe de ældre er på arbejdsmarkedet
- hvor stor en egen forsørgelse (arbejdsmarkedspensioner og opsparing) de ældre har
- hvordan serviceniveauet på ældreområdet skal være
- hvordan indsatsen på pleje og omsorgsområdet organiseres

Sundhed, omsorg og forebyggelse. Kan indsatsen forbedres?

Baggrund:

I efteråret år 2000 henvendte Teknologirådet sig til alle Folketingets partier med et forslag om at lave et politisk eksperiment. ”Gå i samarbejde med hinanden og med os, og lad os sammen afdække de udfordringer velfærdsstaten står over for, når befolkningens gennemsnitsalder vil stige markant i de kommende fire årtier”, lød opfordringen. Folketinget og de politiske partier tog imod den, og resultatet er Folketingets Fremtidspanel om demokrati og velfærd i det aldrende samfund. Panelet skal i to år arbejde på at afdække, hvilke problemer, der vil opstå, når befolkningen bliver ældre. Er der penge til pensioner og pleje? Vil de unge arbejde mere, for at de ældre kan holde fri? Vil de ældre arbejde mere, for at de unge kan holde fri? Listen af spørgsmål er lang – mulighederne er mange. Teknologirådet tilrettelægger i løbet af de to år, arbejdet varer, fire høringer for Fremtidspanelet. Den første høring blev afholdt 20. april 2001 og handlede om de demografiske og økonomiske forudsigelser for de kommende årtier under titlen ”Er der grund til bekymring?”. Det var der, men ikke til panik, konstaterede man på høringen. Den anden høring fandt sted 26. oktober 2001. Den rejste spørgsmålet, om der er ”Behov for ændringer på arbejdsmarkedet”. Det er der, særligt i indstillingen til ældre som arbejdskraft, pegede

Høringen fokuserede først og sidst på forebyggelse. Forebyggelse af, at raske ældre bliver syge, at syge ældre bliver mere syge – og forebyggelse af, at ældre mister evnen til at klare sig i hverdagen. Særlig motion menes at kunne hjælpe ældre til at holde sig i gang og i god fysisk form i længere tid end i dag. Det førte også til en diskussion af, hvor skidt eller godt, fremtidens

høringen på. Den tredje høring er blevet afholdt 19. april 2002. Temaet denne gang er sundhed, omsorg og forebyggelse, og høringen rejser spørgsmålet: ”Kan indsatsen forbedres?”.

Resume:

”Kan indsatsen forbedres?” var indgangsspørgsmålet til den tredje høring om det aldrende samfund. Det helt korte svar, som høringen gav var: ”Ja, helt klart. Indsatsen for sundhed, omsorg og forebyggelse kan forbedres på flere områder.”

Dermed ikke sagt, at det vil blive let, påpegede flere oplægsholdere. Der er en række politiske, organisatoriske, menneskelige og økonomiske barrierer for, at tingene vil blive gjort bedre. Men der er gevinster at hente ved at tænke sig bedre om og bruge den viden, der rent faktisk er til stede i dag, viste høringen. Flere ældre kan med forholdsvis enkle midler hjælpes til et mere værdigt og – hvilket politisk set er lige så interessant – mindre plejkrævende liv i alderdommen.

Flere oplægsholdere gav dog også drøje hug til myten om, at ældre bare får det værre og værre. Tværtimod, påpegede mange, og høringen rejste dermed også spørgsmålet, om vi overhovedet skal bekymre os så meget om de mange flere ældre. Måske skulle man vende blikket mod de få, der virkelig har behov for hjælp. ældre vil have det, og hvordan ældrepolitikken bør afspejle dette.

Forebyggelse

”Det er bedre at forebygge end behandle,” lyder et mundheld, men for politikerne er det ikke helt så simpelt, påpegede høringens første ordstyrer Villy Søvndal (SF):

”Når man skal ud og argumentere med forebyggelse, vil man altid i den folkelige visdom pege på, at man burde hjælpe dem, der har de virkelige behov. Men pointen i forebyggelse er, at man hjælper nogle, der endnu ikke har et behov ud fra det håb, at de så ikke ender med at få de massive behov. Så hvordan klæder I jeres politikere på, så de er i stand til at klare mosten, om man så må sige, i en folkelig debat, der ikke er så ligetil?” spurgte han høringsens to første

Pointer fra Marianne Schrolls oplæg:

- Ældres helbred er meget mere individuelt forskelligt end yngres
- Helbredet med alderen bestemmes helt overvejende af den måde, man lever sit liv på
- Gruppen af ældre har et lavere funktionsniveau end gruppen af yngre, men de har samme mulighed for funktionsforbedring procentvis ved træning
- Ældre kan opdeles i tre ca. lige store grupper: Vellykket aldrende, sædvanlig aldrende og fremskyndet aldrende. Inden for alle tre grupper er det muligt at undgå forværring i tilstanden ved træning
- Rehabilitering af ældre kræver tværfagligt samarbejde, som det kniber med i dag

”Det har været god latin i forebyggelseskredse at fremhæve, at man skal starte tidligt for at få noget ud af forebyggelse. I virkeligheden er det formentlig rigtigere at sige, at det er mere omkostningseffektivt at starte sent, fordi disse forebyggende indsatser for gamle mennesker ofte har en umådelig stor betydning og effekt for en beskeden indsats,” sagde Bjørn Holstein. Som flere andre oplægsholdere brugte han begrebet funktionsevne. Det er en anden måde at beskrive, hvor meget en ældre person er i stand til

oplægsholdere, professor og overlæge ved Bispebjerg hospital, Marianne Schroll, der er dr. med i geriatri og Bjørn Holstein, der er professor i medicinsk sociologi ved Panum Institutet.

Marianne Schrolls svar var, at det bliver nødvendigt at satse på forebyggelse. For det bliver meget dyrt, hvis de mange flere ældre skal plejes i lige så høj grad som de ældre i dag:

”Når babyboomerne fra Anden Verdenskrig bliver gamle i det her århundrede, er den eneste udvej at stille spørgsmål til, om plejebehov nødvendigvis skal øges som en direkte funktion af øgningen af antallet af ældre,” sagde Marianne Schroll.

Bjørn Holstein henviste til det såkaldte Rødovreforsøg, der viser en god effekt af at indføre regelmæssige forebyggende hjemmebesøg, hvor man tager bestik af den ældres helbredssituation. Man får en udsættelse af det tidspunkt, hvor man bliver afhængig af hjælp. Og ved sygdom får man en udsættelse af det tidspunkt, hvor sygdommen tager overmagt. Og så lader motion næsten til at være et universalmiddel i forebyggelse, forklarede han.

”Der er i de sidste 10 år kommet et mylder af evidens for, at en alment forebyggende indsats i alderdommen har stor effekt. Man kan hente betydelige gevinster, ofte af meget beskedne investeringer,” forklarede Bjørn Holstein og kom med en mulig løsning på Søvnalds dilemma: selv at gøre uden hjælp. Høj funktionsevne betyder, at en ældre kan overkomme mange ting selv og har brug for lidt eller ingen hjælp. Marianne Schroll beskrev på den måde gruppen af ældre ved at inddele dem i tre næsten lige store grupper.

– De vellykket aldrende, der har højere funktionsevne, end normalt for deres alder. De kan typisk klare sig lang tid uden hjælp.
– De sædvanligt aldrende, der måske har en eller to kroniske sygdomme, men lever udmærket med dem. De kræver typisk lidt hjælp, men ikke meget.

– Og endelig de fremskyndet aldrende, hvis funktionsevne er lavere end normalt for deres alder. 8 pct. er så hjælpeafhængige, at de bor i plejeboliger af forskellig slags. 1 pct. er på hospitalet, og 20 pct. har brug for en større eller mindre håndsrækning fra hjemmeplejen.

Det er det liv, man har levet, der er afgørende for, hvordan man ældes, forklarede Marianne Schroll. Derfor vil flere af de gamle blive friskere i deres alderdom.

Pointer fra Bjørn Holsteins oplæg:

- Forebyggelse kan give gode resultater med en lille indsats. Især for ældre
- Faldforebyggelse blandt svækkede ældre kan reducere faldene med 50 pct., så vidt man kan se. Og det for en relativt beskedne indsats
- Forebyggelse af fod- og bensår kan forhindre 3/4 af de amputationer, vi tidligere har set blandt gamle mennesker med sukkersyge
- Levevilkårene livet igennem er afgørende for, hvordan alderdommen bliver

Hjælp til gamle skal være:

- Professionel. I dag har vi fået i sundheds- og plejepersonalet i Danmark særligt kendskab til ældre
- Hurtig. Gamle tåler dårligt at være svækkede, svækkelsen breder sig hurtigt, hvis der ikke tages hånd om den
- Vedholdende. Vedligeholdelsestræning og genoptræning har lav prioritet i Danmark

”De dér vellykkede aldrende, dem bliver der flere af, for danskerne som helhed bliver med al sandsynlighed raskere, som det har været tilfældet de sidste 30 år, men derfor lever de også længere. Og sammen med de meget gamle, meget svage ældre, der forventes, når gennemsnitsalderen stiger, vil det føre til en polarisering af ældrebilledet: Mange yngre bliver raskere end nu, og andelen af meget gamle og stærkt svækkede øges lidt.”

Marianne Schroll pointerede, at funktionsevnen kan forbedres væsentligt med fysisk træning. Og, understregede hun, *alle* kan have glæde af træning. Uanset om funktionsevnen er høj eller lav.

”Hvert eneste ældre menneskes funktionsevne kan forbedres – og plejebehovet derved mindskes – ved individuelt målrettet sundhedsfremme, behandling og træning.” Derfor, forklarede hun,

bliver vi nødt til at fokusere mere på at forebygge funktionstab end på at lappe på det bagefter: ”Når gamle mennesker funktionsmæssigt taber højde, kan vi i social- og sundhedsvæsenet ikke længere tillade os at tilskrive det alderen. Vi har pligt til at undre os. Vi kan ikke klare os med lappeløsninger, hvor vi blot i bedste mening ruller hjælpemidler ind i takt med, at plejebehovet stiger.”

”Forværring af funktionsevnen kan forebygges på ethvert trin. Der er evidens for, at geriatrisk rehabilitering nedsætter plejebehovet. Derfor må alle gamle, som på grund af funktionstab kommer til det offentlige social- og sundhedsvæsen, have tilbud om sideløbende udredning af alle de problemer, der kan have ført til funktionstab. Denne opgave, som kræver ressourcer, men det er kosteffektivt,” sagde Marianne Schroll.

Vigtigt at holde sig i gang

Lis Puggaard, der er lektor ved Syddansk Universitet supplerede med yderligere pointer om ældre og motion.

Der er ingen tvivl om, at man kan træne sig til at have en høj funktionsevne, og man kan derudover også nedsætte risikoen for de forskellige kroniske sygdomme, som ældre typisk har, nemlig type 2-diabetes, hjerte-, karsygdomme, knogleafkalkning o.lign., forklarede hun. Men den fysiske træning har ofte også en positiv social effekt, oplyste hun, og fortalte om et projekt, hvor 85-årige i Odense blev tilbudt at motionere sammen.

”Der er 307 ældre fra Odense, som bor i egen bolig og klarer sig selv, og en stor oplevelse for dem var faktisk, at de, der så deltog i det her projekt, ja, de var pludselig sammen og

Pointer fra Ulla Habermanns oplæg:

- Folk, som engagerer sig i frivilligt arbejde, lever længere, så det handler om selv at blive frivillig. Det handler ikke om, at andre skal være det
- Ca. 1/3 af befolkningen arbejder frivilligt. Af dem er 12-15 pct. over 60 år, og der bliver flere ældre frivillige
- De traditionelle kønsroller lever godt i de frivillige arbejde, men det er ikke sikkert det bliver ved sådan

kunne sidde og snakke sammen om Anden og Første Verdenskrig i øvrigt også, et område, som vi andre jo i hvert fald slet ikke kan være med på.

Pointer fra Lis Puggaards oplæg:

- Ældre kan træne sig til at overkomme mere
- Halvdelen af de ”unge ældre” er fysisk aktive
- Hjemmehjælpere og familie kan hjælpe ældre til at træne ved at inddrage de ældre i husarbejdet
- Der er ringe viden om fysisk træning af ældre i de danske uddannelser
- Meget genoptræning efter indlæggelse er spildt, fordi det afbrydes for hurtigt
- Der bør skabes bedre mulighed for fysisk aktivitet i nærmiljøerne. Belysning af en petanquebane kan gøre meget
- Transport til træning er en af de største barrierer for de ældre

Det betød virkelig noget for deres selvoplevelse, for deres selvtillid for den sags skyld osv., bare det at være sammen med andre jævnaldrende. Og det er også noget, idrætten kan være med til.” Men ligesom Bjørn Holstein, understregede Lis Puggård, at det langt fra er ligeegyldigt, hvad det er for tilbud om træning, man giver de ældre. ”Nina Levin, som har været med til at starte ældreidrætten her i Danmark, sagde engang: Hvis vi har nogle dårlige instruktører, kan vi til nød sætte dem til at træne børnene, for de kan dog komme over det, men de ældre de kan dø af at få forkert træning,” sagde Lis Puggård. Et andet problem, hun ser er, at genoptræning efter et sygehusophold er alt for kortvarig. ”Egentligt er det udmærket, det der foregår. Problemet er bare, det er alt for kort. Det er måske 10 ganges genoptræning, og så kommer man hjem i egen bolig og bliver overladt til sig selv, og det er lige før, jeg vil sige, jamen det er altså spild af godt arbejde det her, for 10 gange genoptræning det er ingenting. Vi ved fra vores undersøgelser, at ældre, der begynder at træne, det tager op til 2-3 måneder, inden de opnår så stor kropsbevidsthed,

så de kan få god føling med, hvordan de overhovedet skal træne. Så, med andre ord, genoptræning skal ikke ophøre, når man er færdig på hospitalet. Genoptræning skal blive ved, når man kommer hjem i egen bolig,” forklarede hun.

Motion er dog langt fra den eneste måde at holde sig i gang på. Ulla Habermann er seniorforsker ved Institut for Idræt ved Københavns Universitet. I sit indlæg talte hun om det frivillige arbejde de ældre engagerer sig i. Og modsat hvad man måske skulle tro, så ligger effekten af det frivillige arbejde ikke så meget i, hvad der egentlig udføres af frivilligt arbejde for andre. De, der har størst glæde, er de frivillige selv.

”I frivilligt arbejde findes der selvfølgelig mulighed for at få et netværk, men samtidig handler det jo også om det, som lige er blevet sagt, om selv at holde sig i gang. Så det vil sige, at det, der er vigtigt i denne her undersøgelse, er, at det handler om selv at blive frivillig. Det handler ikke om, at andre skal være det,” sagde Ulla Habermann.

Hun ville også gerne slå fast, at de, der deltager i frivilligt arbejde ikke er specielt heltedige – eller at folk i frivilligt arbejde for den sags skyld adskiller sig særligt fra dem, man møder i sit almindelige arbejdsliv.

”Frivilligt arbejde er på en måde et billede af resten af livet, kan man sige, og frivilligt arbejde er jo ikke bare godt, det kan også godt være ret

Baggrundsgruppen

Fremtidspanelet om demokrati og velfærd i det aldrende samfund får hjælp til arbejdet af en såkaldt baggrundsgruppe.

Baggrundsgruppen er samlet af Teknologirådet, og den rådgiver panelet om, hvordan høringerne bør sættes sammen. Baggrundsgruppen består af:

- Forskningsprofessor Birthe Bech-Jørgensen, Aalborg Universitet
- Tidl. Nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer
- Forskningsleder Helge Hvid, Roskilde Universitetscenter
- Institutleder Christine E. Swane, Gerontologisk Institut/Videnscenter på ældreområdet.

besværligt, og det er nok vigtigt at lige huske det.

Man lærer andre og nye mennesker at kende, man lærer om ting, som man måske ikke har vidst noget om før, og man får, hvad skal man sige, man får en slags kollegaer i det frivillige arbejde. Ligesom man får i sit lønarbejde, så får man også kollegaer i det frivillige arbejde, men derfor behøver det jo ikke betyde, at det bliver ens venner, altså nære venner,” forklarede Ulla Habermann.

Men det frivillige arbejde er et godt sted at holde sig i gang, for det giver en følelse af at være til nytte. Og den er vigtigt, slog hun fast. Det fik Christine Swane fra baggrundsgruppen (se boks) til at bemærke, at hvis de frivillige ikke var helte, så var de måske ”Helt til selvhelte”.

Kan forebyggelse betale sig?

Så langt var alle enige om, at forebyggelse var godt. Men, som ordstyreren havde påpeget, er

Pointer fra Jes Søgårds oplæg:

- Der bliver flere ældre med sygdomme, men de lever bedre med dem.
- Behovet for pleje er faldet i en række vesteuropæiske lande, selv om der er blevet flere ældre
- Sundhedsudgifter vil stige mere end forventet, plejeudgifter vil stige mindre end forventet
- Der må kunne flyttes midler fra pleje til sundhed

Folketingets politikere interesseret i håndfaste og gerne økonomiske argumenter for, at forebyggelse er nødvendig.

Og som ved tidligere høringer for Fremtidspanelet viste det sig svært at få enslydende bud på, hvor stort presset på udgifterne til sundhed og ældrepleje vil blive. Jes Søgård, professor og direktør for DSI Institut for sundhedsvæsen, tog i sit oplæg om ressourceforbrug til pleje og sundhed udgangspunkt i de officielle fremskrivninger fra ministerierne. Totalt set var han enig i, at de samlede udgifter til sundhed og pleje vil stige frem til år 2035. Men udgifterne til sundhed vil stige mere end de officielle skøn. Og udgifterne til pleje vil stige mindre, forklarede han.

Det skyldes, at de ældre faktisk får det bedre, selv om de er mere syge, forklarede han

”Flere ældre i dag og formentlig fremover end tidligere lever med en sygdom, flere er faktisk syge. Det gode er så, at sygdommen er velkontrolleret grundet tidligere diagnosticering og bedre medicinsk og anden løbende behandling og kontrol,” sagde han.

Flere lever med en sygdom, der er under kontrol og i behandling. De har et højt funktionsniveau, så de kræver ikke meget pleje. Til gengæld vil udgifterne i sundhedsvæsenet stige, fordi det vil være flere i behandling. Og det skaber behov for en politisk prioritering Det, der spares på ældreplejen, må kunne komme sundhedsvæsenet til gode, understregede Jes Søgård.

Svend Lundtorp, direktør for Institut for Pensions- og Ældrepolitik, var dog ikke så sikker på, at behovet for pleje vil falde.

”Det er klart, at når der bliver flere ældre, så vil udgifterne til omsorg også stige, og dermed tænker jeg på hjemmehjælp, plejehjem og hele det dér apparat, hvor ca. 100.000 mennesker er beskæftiget i dag,” sagde Svend Lundtorp.

Han var heller ikke sikker på, at bedre behandling af sygdomme ville skære toppen af plejebestanden.

”Der er noget, der peger i begge retninger. Flere kroniske sygdomme kan betyde, at der er flere, der skal plejes. En bedre behandling af kroniske sygdomme kan betyde, at det er færre. Samtidig kan en alment bedre sundhedstilstand, f.eks. ved øget genoptræning, som Lis Puggård er inde på, gøre, at færre ældre behøver den offentlige bistand,” forklarede Svend Lundtorp.

Han oplyste, at Institut for Pensions- og Ældrepolitik netop arbejder sammen med Lis Puggårds institut ved Syddansk Universitet. Målet er at lave en vurdering af de økonomiske fordele ved forebyggelse.

”Det er mit håb, at vi i løbet af få år kan påvise, at ved at bruge 100.000 kr. på forebyggelse, på genoptræning, så kan vi rask væk tage 120.000 kr.

Pointer fra Svend Lundtorps oplæg:

- Når der bliver flere ældre, så vil udgifterne til omsorg også stige
- Udgiftsstigningen kan skønnes til at være 1,6 % om året. Det er ikke alarmerende
- Flere syge kan både give mere eller mindre behov for pleje

fra plejesektoren. Samtidig må det også være en

fordel for fru Jensen, at hun kan gå på toilettet uden at skulle have hjælp til det, og at hun kan gå uden rollator,” sagde Svend Lundtorp.

Pointer fra Lis Wagners oplæg:

- En forøgelse af antallet af plejehjem er en fejldisponering
- Der er seks pointer at huske på, når man skal omstille ældreområdet:
- Tving ikke nogen til noget, de ikke forstår, men lær at kommunikere tværfagligt lokalt og mellem kommune, amt og stat.
- Sundhedspersonalet skal komme til borgerne og ikke omvendt.
- Tålmodighed og ydmyghed skaber holdbare resultater med ejerskabsfølelse
- Forebyggelse tager tid, men har god effekt
- Visionært personale er anstrengende og dyrt, men udfordringen værd.
- Forandringer skabt i opsøgende og åben dialog er tidskrævende og tager ofte mere tid end én politisk valgperiode

Lis Wagner kunne på sin side fortælle om helt konkrete erfaringer med at prioritere forebyggelse i kommunernes ældrepleje. Lis Wagner er i dag doktor i folkesundhedsvidenskab og seniorforsker ved Universitetshospitalernes Center for Sygepleje- og Omsorgsforskning. Fra 1984 til '87 var hun projektleder på et projekt, der omlagde ældreområdet i Skævinge Kommune. Projektet udbredte begrebet integreret pleje, hvor de traditionelle barrierer mellem plejehjem, hjemmehjælp, hjemmesygepleje osv. bliver fjernet.

”I Skævinge blev sundhedsydelse tilbudt alle borgerne uanset boligform, og den forebyggende indsats blev prioriteret med henblik på at støtte borgerens egen sundhed og livskvalitet. Ideen var at indarbejde forebyggelse i al pleje og omsorg,” forklarede Lis Wagner på høringen.

Ti år efter projektets afslutning evaluerede Institut for Sundhedsvæsen projektet i Skævinge.

”Borgerne oplevede en bedre sundhed i 1996 end i 1986, selv om forekomsten af en række almindelige sygdomme blandt ældre på samme alder var uændret. Flere kunne simpelt hen klare mere selv. Færre havde været i kontakt med sundhedsvæsenet i 1996 end i 1986, og hele 40 pct. af de adspurgte vurderede i 1996 deres helbred som værende bedre i forhold til jævnaldrende mod tidligere kun 28 pct.. De ældre udtrykte stor tilfredshed med smidigheden i tilrettelæggelse af indsatsen og med de korte ventetider”, fortalte Lis Wagner.

I dag har en lang række kommuner taget en eller flere af pointerne fra Skævinge-projektet til sig.

Ændringer kommer nedefra

Projektet i Skævinge er et eksempel et projekt med en såkaldt ”bottom-up”-tilgang til forandringer. Det vil sige, at forandringerne bygger på de ældre og de ansattes erfaringer og ønsker snarere end på organisationsmodeller eller ønsker fra ledelsen.

Anne Reff Pedersen er adjunkt på Institut for Organisation og Arbejdssociologi. Hun forklarede i sit oplæg, at netop bottom-up tilgangen er vigtig, hvis man vil gennemføre ændringer i ældreplejen. ”I bottom-up-forandringsstrategi, hvor man involverer både patienter og de ansatte i forhold til ændringen, vil de ansatte også føle, at de bliver inddraget og få en forståelse for den forandring, der skal iværksættes,” sagde hun.

At der er et presserende behov for bedre koordinering og samarbejde mellem de mange forskellige faggrupper og organisationer, der har med de gamle at gøre, forklarede hun med et eksempel.

”En patient, vi fulgte, definerede selv, at han havde et problem i forhold til, at han ikke kunne spise noget. Sygeplejersken definerede, at hans problem var af social karakter, at han var ensom, og hans kone var dement. Den praktiserende læge definerede, at hans problem var, at han måske havde en ondartet sygdom, og på sygehuset definerede man hans problem som, at han ikke spiste nok, og at han måske havde mavesår.”

”Det her er et enkelt patientforløb, der viser den store grad af kompleksitet, der er i et enkelt forløb. Det er utrolig vigtigt, at der sker en form for enighed i forhold til, hvad er det, man skal behandle denne her gamle mand ud fra. Er han syg, eller kan han ikke spise? I dette tilfælde, fordi bl.a. at journal og kardex ikke sammenskrives, men varetages af de forskellige faggrupper, blev

Pointer fra Anne Reff Pedersens oplæg:

- Fokus bør drejes fra organisationer og strukturer til samarbejde og relationer
- Der er behov for et bedre samarbejde mellem kommuner, sygehuse og andre, der har med de gamle at gøre
- Ændringer på omsorgsområdet bør være forankret i de ansattes og de gamles ønsker – forandringen skal ske nedefra og op
- Flere penge skaber ikke forandring i sig selv. Viden skaber forandring

der aldrig fundet frem til enighed om, hvad man skulle behandle denne her gamle mand ud fra. Alle behandlere gjorde jo deres bedste, men de behandlede alle sammen manden ud fra forskellige problemstillinger, så han blev meget forvirret i stedet for at føle, at han fik en sammenhængende behandling,” fortalte hun.

Hendes forslag er at dreje fokus fra arbejdsdelinger, struktur, standarder, individuel præstation til det, hun kalder ”organisatorisk ansvarlighed”. Der er fokus på, hvordan de ansatte og patienterne spiller sammen.

Men, understregede hun igen. Det er vigtigt, at forandringen er forankret hos de ansatte og de ældre.

”Forandring kan ske ved, at man skaber en forandringsgearet kultur, og man kan give sektorerne viden om, hvordan man kan forandre sig. Det må være det væsentligste budskab, at det er viden, der skaber forandring, og ikke andre strukturelle tiltag,” sagde Anne Reff Pedersen.

Det gav Debbie Duncan, der er Social- og Sundhedsassistent på Plejecenteret Sølund, hende ret i. Sølund har gennem det sidste år været gennem et større udviklingsprojekt i retning mod en værdibaseret ledelse og kompetenceudvikling. Med succes, fortalte hun.

”Inden for ældreområdet har vi haft en tendens til at optræde som autoriteter. Når de ældre blev en del af systemet, måtte de også indordne sig under stedets regler og normer, såvel som vi ansatte måtte. Der var klare regler for tildeling af hjælp og for arbejdsvilkår for den sags skyld. »Vi gør,

som vi plejer, for det har vi altid gjort«, og det var i mange forskellige henseender. Det var et system, der fungerede, det var indgroet i kulturen, og det har nok været svært at få øje på, at der skulle ændringer til.”

”Sådan er det ikke længere på Sølund, kan jeg hermed konstatere. Det falder nu naturligt, at beboerne er med til at forme deres dagligdag. Det sker gennem dialog, og det sker igennem eller med udgangspunkt i det værdigrundlag, som vi har udarbejdet – og som beboerne i øvrigt har været med til at udarbejde. Jeg kan kun være enig i det, Anne siger med, at det er vigtigt at få lov at være med,” sagde hun, og fortsatte:

”Hvad er det lige præcis for nogle ting, der gør, at jeg synes, det har været spændende, og at jeg er vokset under det her projekt? Og jeg har fundet frem til ét ord, et nøgleord, som jeg mener, det handler om, og det handler om påskønnelse, et simpelt ord, som vi alle sammen nok har en mening om, men redskaberne på Sølund har været

Pointer fra Debbie Duncans oplæg:

- Påskønnelse er et nøgleord på vej til succes.
- Arbejde i ældresektoren har været lavstatus – til dels selvforskyldt – men det image må væk.
- Systemet må blive bedre til at tilpasse sig borgeren – og ikke omvendt.
- Politikerne bør blive bedre til at tale med – ikke om – medarbejdere og borgere i ældresektoren.

de her projekter. Det er det, der har været med til at påskønne både personale og beboere og pårørende, og hvem der ellers har været inde i det. Det har sådan været et redskab til at påskønne,” fortalte Debbie Duncan og sluttede af med ”en lille provokation”:

”Måske er tiden inde til, at systemet i højere grad tilpasser sig borgeren, og det ikke altid er borgeren, som skal tilpasse sig systemet. Det tror jeg er væsentligt.”

Mere eller mindre ældrepolitik?

Men al den snak om medbestemmelse og om at holde sig i gang og motionere og forebygge osv. kan også fylde for meget, mente Jessy Hjort Hansen, sygeplejerske, sociolog og konsulent. ”Der er et hav af undersøgelser, som viser alt det, ældre kan, og hvis de nu gør lidt mere gymnastik, eller hvis de gør noget mere af det her eller flytter i tide, så får de det alle sammen bedre, og det er sådan set da vældig godt. Men jeg ville godt tage udgangspunkt et andet sted, nemlig at gamle mennesker dør, og det er jo altså en problematik, som jeg savner i den debat, vi har om ældrepolitik. At det til sidst i livet altså kniber overhovedet at gøre gymnastik, det kniber overhovedet at gå, det kniber overhovedet at holde på vandet, det kniber overhovedet at klare sig selv, og da får vi et massivt behov for at give noget hjælp,” sagde Jessy Hjort Hansen. Hun argumenterede for, at man skulle koncentrere sig mindre om de ældre, der har det godt. Og dem bliver de sandsynligvis flere af i de kommende årtier. I stedet skulle man vende opmærksomheden mod dem, der virkelig har behov for hjælp.

Pointer fra Merete Platz oplæg:

- Ældre, der har et aktivt og udadvendt liv, klarer sig både fysisk og psykisk bedre end andre
- Gode sociale relationer reducerer dødeligheden og øger chancen for at blive rask efter sygdom
- Velfungerende sociale netværk er ikke afhængige af, om man er rask og rørig
- Der er omkring 200.000 mennesker over 80 år i Danmark i dag. 30.000 bor i plejebolig, 50.000 bor i ældrebolig, 120.000 bor i privat bolig
- Ældre er ikke blevet mere ensomme i de sidste 20 år. 5 % oplyser, at de ofte føler sig ensomme. 80 % ser familie hver uge. 90 % har nogen at tale fortroligt med
- Oplevelsen af ensomhed har ikke noget at gøre med, hvor mange mennesker man møder

Pointer fra Jessy Hjort Hansens oplæg:

- Debatten om ældre fokuserer for lidt på den sidste tid inden døden. Her er valgfrihed og mere i pension ikke meget værd
- Service til tiden får for meget opmærksomhed på bekostning af de svageste
- Vi behøver ikke kun at fortælle folk over 65, at de skal gøre gymnastik, det skal vi også fortælle nogle af de 35-årige, der ikke gør det
- Skær ældrepolitikken ind til at handle om dem, der virkelig har behov for hjælp

Hendes pointer blev bakket op af indlæggene fra arkitekt Bente Lindstrøm og Merete Platz, der er seniorforsker ved Socialforskningsinstituttet. Sidstnævnte forklarede i sit oplæg om de ældres netværk og familie, at de gamle slet ikke er så ensomme, som det nogen gange kan virke i medierne.

”Ensomhedsfølelse hos de ældre dukkede op i medierne omtrent samtidig med, at ældreboligloven og længst muligt i eget hjem-politikken blev indført. Vi hører igen og igen, at der er blevet mange flere ensomme ældre, fordi færre nu kommer på plejehjem.

Sådan et udsagn indeholder faktisk to postulater: 1. At der er blevet flere ensomme, og 2. At ældre på plejehjem er mindre ensomme end gamle i eget hjem. Men fakta er, at blandt de 80 plus, altså 80 år og deropad så var der i 1994 ca. 1/4, som ofte eller bare af og til følte sig ensomme. Det var præcis den samme andel, der var ensomme i 1977, altså på et tidspunkt før verden gik af lave. Så der er ikke blevet flere ensomme i eget hjem. Det er et postulat,” slog Merete Platz fast, og fortsatte: ”I 1994, igen, så var godt 1/3 af de gamle på plejehjem ofte eller af og til ensomme, og det var de såmænd også præcis samme andel helt tilbage i 1969, hvor vi endda havde de hyggelige gamle alderdomshjem, hvor man ikke skulle være specielt plejetrængende for at komme ind. Så plejehjem er ikke og har aldrig været et værn mod ensomhed.”

Og for at ingen skulle forledes til at tro, at man er ensom, bare fordi man ikke ser så mange mennesker, slog Metere Platz fast, at:

”Der er ikke nogen klar en sammenhæng mellem at føle sig ensom og ikke at have kontakt med andre mennesker. Der er 5 pct., der siger, at de ofte er uønsket alene, som jeg nævnte, men mange af dem har faktisk tætte sociale kontakter. De er uønsket alene, fordi de er blevet enker, og de savner altså, at stodderen sidder ovre i den dér stol dér, og de siger måske ikke noget til hinanden, men han sidder der ikke mere, og det er der ikke rigtigt nogen, der kan gøre noget ved.”

Og arkitekt Bente Lindstrøm kunne fortælle, at den ensomme gamle dame i sin lille lejelejlighed er et særsyn blandt dagens ældre.

”Vi bor jo utrolig godt i Danmark, ikke mindst de ældre, som bor i en relativt stor del af den samlede boligmasse og i mange af de allerbedste boliger. Kun få, under 10 pct., bor i små boliger med 1-2 værelser.”

Og det store flertal af de næste årtiers ældre er husejere.

”De her folk fra 1930'erne og 1940'erne de bliver ofte kaldt parcelhusgenerationen og oprørsgenerationen, og de er jo de, der har været med til at skabe og fået del i hele velstandsudviklingen efter krigen,” sagde Bente Lindstrøm.

”Det er de mennesker, som bor i dejlige parcelhuse og i de dejlige etageboliger. Og deres boligproblem i alderdommen er ikke som de tidligere ældre generationers et bolignødsproblem, næh, det er snarere helt fuldstændig tværtom.

Deres problem er, at boligen kan blive en byrde, et boligoverskudsproblem. Og det er også svært at håndtere.”

For faktisk vil mange ældre gerne flytte, men ret få gør det, for det er for besværligt.

”Boligmarkedet er slet ikke gearret til de ældre,” forklarede Bente Lindstrøm, der foreslog at man arbejdede på at lave en mærkningsordning, så det blev mere gennemskueligt, hvilke boliger, der er ældrevenlige.

Og for at blive i stilen med at punktere myter om de ældre, fortalte hun, at mange ældre faktisk ikke er specielt knyttet til deres hus eller deres ting.

”Der er da nogen ældre, som synes, det er drømmen at blive kustoder i deres eget mindemuseum, og det kan man jo ikke gøre noget ved, det skal de da have lov til. Men ældre er jo så forskellige som alle os andre, og det bliver jo nævnt til hudløshed, og det skal fortsat nævnes, at ældre er meget forskellige. Der er nogle, der ikke kan forlade dragkisten, og der er nogle, der er helt

vilde med at forlade den. Typisk ser vi, at de, der flytter i bofællesskab og får en meget mindre bolig, end de har været vant til, de synes, det er så fedt endelig at slippe af med arvegodset og sende de dér gamle, triste historier videre til børnene. Endelig for første gang i deres liv kan de indrette sig sådan, som de gerne vil. De får råd til at få renoveret møblerne og købe nye møbler,” fortalte hun.

Pointer fra Bente Lindstrøms oplæg:

- Ældre som samlet gruppe bor godt i relativt store boliger, 10 % bor i et- eller to-værelses boliger. Mange af de bedste boliger er ejet af ældre
- Ældre har ikke bolignød, snarere et boligoverskudsproblem
- Ældre over 65 år flytter tre gange så sjældent som befolkningen som helhed
- Boligmarkedet er ikke gearret til ældres behov, en mærkningsordning for ældrevenlige boliger kunne være en løsning
- Der er stor efterspørgsel på, men ringe udbud af seniorboliger, en lovændring kunne skabe flere incitament til at bygge boliger

Når nu de fleste gamle har det så forholdsvis godt, så er det måske på tide at ændre på hele sigtet for ældrepolitikken, foreslog Jessy Hjort Hansen så i sit afsluttende oplæg. Som hun ser det, er ældrepolitikken stivnet lidt i at en side af Folketinget siger: ”Mere valgfrihed”, mens den anden side siger: ”Mere i pension”.

”Det er udmærket både at få frie valg, og det er udmærket at få mere i pension. Men det gavner egentlig ikke den problematik, at der er et svækkelsesforløb på år eller måneder, før man dør, og at det svækkelsesforløb er præget af megen sygdom, og der er behov for meget andet end et frit valg og meget andet end lidt mere i pension,” sagde Jessy Hjort Hansen.

”Så jeg kunne på den ene side ønske mig en ældrepolitik, som ikke var nær så omfattende. Jeg kunne godt ønske mig, at man accepterede, at ældre er almindeligvis bare en del af voksenbefolkningen. Vi behøver ikke at fortælle

folk over 65, at de skal gøre gymnastik. Det skal vi også fortælle nogle af de 35-årige, der ikke gør det.”

”Så jeg vil anbefale, at vi måske indskrænker vores ældrepolitik en lille bitte smule, måske

fokuserer den på dem, der virkelig har massivt brug for hjælp, fordi de ikke kan klare sig selv – med fare for igen at blive skudt i hovedet, at man siger, at gamle ikke kan noget, men sagen er jo, at hvis man kan noget, behøver man jo ikke have en politik,” sluttede Jessy Hjort Hansen af.

Opsamling fra høring 4 den 25. oktober 2002 fra Fremtidspanelets faglige baggrundsgruppe

Der er brug for at politikerne arbejder hurtigt og aktivt for en øget aldersintegration i samfundet:

Ord som "Ældrebyrde" og den aktuelle aldersdiskrimination skabes i høj grad af politikerne gennem lovgivning og andre signaler, gennem det officielle fagsprog samt gennem mediernes formidling m.v.

Lovgivning og økonomiske strukturer og mekanismer understøtter en tankegang, der udelukkende vurderer et menneskes egenskaber ud fra forestillinger om dets økonomiske værdi på arbejdsmarkedet eller som omkostning i det offentlige regnskab. Der er brug for at gøre op med denne kultur, hvis man ønsker et samfund, hvor ældre udgør en ressource i bred forstand. Dette kan indebære et opgør med det gældende arbejdsbegreb og opfattelser af, hvad der er nyttige og nødvendige arbejdsopgaver i forhold til at få samfundet til at hænge sammen.

Problematikken om det aldrende samfund illustrerer, at der er brug for at tænke i livsforløb, dels for at undgå konflikter mellem generationerne, dels for at sikre et langsigtet, fremadrettet blik på såvel velfærds- og arbejdsmarkedspolitik som ældrepolitik og børnepolitik.

Der er brug for at præcisere, hvad prognoser kan anvendes til, og hvad de ikke kan anvendes til.

Prognoser er bagudskuende, de viser tendenser og kan bruges til at analysere en udvikling. De kan vække folk og få dem til at spørge, hvad er problemet? De giver ikke nogen løsning og kan ikke bruges til at formulere en målsætning. Der er måske inspiration at hente i den parlamentariske ældreudredning fra Sverige "Senior 2005", hvor man har anvendt scenarier eller ønskede fremtidsbilleder til at formulere visioner og mål for fremtiden, og derefter har diskuteret mulige veje til målet.

Der er ikke brug for yderligere indgreb i overførselsindkomster som efterløn og folkepension.

I forhold til en målsætning om at bevare en vis lighed med hensyn til økonomiske muligheder for selv at tilrettelægge arbejdsliv og pensionisttilværelse er det vigtigt, at politikerne ikke rammer den økonomisk svageste gruppe. Der er brug for særlig opmærksomhed på kvinders pensionsforhold. Kvinder betaler en "pensionspris" for hvert barn de føder. Ældre indvandrere har forskellige økonomiske betingelser afhængigt af, hvilken kommune de bor i. Økonomisk ulighed på arbejdsmarkedet videreføres i pensionisttilværelsen.

Der er brug for en samlet, langsigtet strategi for arbejdsmarkedet i det aldrende samfund.

De seneste 25 års tendenser til aldersdiskrimination og "brug-og-smid-væk" kultur må erstattes af en rummelig og fleksibel politik og kultur, som signalerer, at der er brug for og plads til folk i alle aldre. Politikere, virksomheder, ansatte og organisationer har alle en rolle at spille i en sådan omstilling, som blandt andet omfatter ændret lovgivning, oplysning og en "aldersbevidst" personalepolitik. Mange seniorer ønsker at fortsætte med at arbejde, hvis virksomhederne fører en aktiv fastholdelsespolitik og tilbyder arbejdsvilkår, der passer til den enkeltes behov. Specielt er der behov for at se nærmere på mulighederne for at trappe arbejdstiden gradvist ned på vej til pension. Der er gevinster at hente for både virksomheder og ansatte ved at sørge for at arbejdspladsen omfatter folk i alle aldre. Der er stadig ubrugte arbejdskraftreserver at hente hos personer og grupper, som er blevet udstødt af arbejdsmarkedet eller ikke er blevet integreret: ældre ledige, især kvinder, samt indvandrere og flygtninge.

Der er brug for at forholde sig mere kvalitativt (og mindre kvantitativt) til ældrepleje og -omsorg.

Mere og bedre omsorg for pengene fås ikke med stadig skrappere tidsstyring og -kontrol, som skaber et voksende fagligt bureaukrati. Bedre omsorg hænger sammen med tid og nærvær, respekt og påskønnelse i forhold til både ansatte og ældre og med dertil svarende ledelse og personalepolitik.

Der er brug for politiske (og økonomiske) signaler om at man aktivt ønsker at fastholde det frivillige arbejde og befolkningens selvstændige organisering af aktiviteter i lokalsamfundene.

Frivilligt arbejde er helt afhængigt af økonomiske bidrag fra offentlige system.

Forbedringer i ældres funktionsevne kan kompensere for øgede udgifter til et stigende antal ældre.

Det forudsætter, at arbejdsmiljøet forbedres, at vi er fysisk aktive hele livet igennem, at vi får den optimale ernæring undervejs og generelt: at de positive tendenser til forbedret folkesundhed styrkes gennem forebyggende indsats i alle aldre og på alle livsområder.

Der kan være inspiration at hente i de nordiske landes arbejde med det aldrende samfund, fordi de nordiske lande ligner hinanden med hensyn til velfærdssystemer og -opfattelser.

I Sverige arbejdes der konkret med at omsætte et mål om ”tilgængelighed for alle” til design og arkitektur. I Finland har man vurderet teknologi i produktionen efter dens evne til at fastholde seniorer på arbejdsmarkedet. I Island arbejder mange mennesker til de er over 80, selvom man har folkepension o.l. – på en baggrund af fuld beskæftigelse, hvor udgangspunktet er, at der er brug for alle. I Norge kan der være grund til at se hvordan man sætter ind med forebyggende indsats og folkesundhedsfremme for at styrke de gode tendenser på sundhedsområdet.

Resume af høring 4 i projektet ”Demokrati og velfærd i det aldrende samfund”, 25. oktober 2002. Landstingssalen, Christiansborg.

Ingen byrde - slut! Og så alligevel en masse at tale om

”Må jeg ikke benytte denne lejlighed til en gang for alle at sige, at det her det drejer sig ikke om en byrde. Det drejer sig om en fælles udfordring, slut!”

Ordene var Folketingets formand Ivar Hansens. Han talte om den såkaldte ”ældrebyrde”, ”ældrepudding” eller ”ældre-bombe”. Med andre ord det forhold, at gennemsnitsalderen i samfundet vil stige i de kommende årtier, så der bliver flere pensionister og færre til at arbejde. Ivar Hansen indledte på den måde den fjerde og sidste offentlige høring for ”Folketingets Fremtidspanel” – 20 politikere fra alle partier, der på initiativ fra Teknologirådet har deltaget i fire høringer om de udfordringer, som den ændrede alderssammensætning stiller velfærdssamfundet over for.

Men selv om formanden på denne måde startede med at afmontere ældrebomben, var der stadig meget at diskutere, også efter de tre tidligere høringer, slog han fast.

”Vi kan allerede nu, før den sidste konference, se at det vil blive en succes, og at vi vil få mange redskaber, politiske redskaber og mange gode erfaringer, megen viden ud af disse fire konferencer.

Men vi gør, hvad vi kan for at forny os også i vort arbejde i erkendelse af, at skal lovgivningen have en tilstrækkelig kvalitet, blive forstået og blive brugt og blive accepteret af befolkningen, så er det vigtigt, at der er mange, der bliver inddraget i forberedelserne, ikke alene i de første forberedelser, men også i processen der finder sted igennem hele forløbet igennem Folketinget, hvor det ikke alene er medlemmerne, der tager stilling, men hvor man lytter til råd og til vink og til sagkyndige udtalelser og til erfaringer rundt omkring i landet. Det er bl.a. årsagen til, at vi i stadig større omfang inddrager høringer i vores virksomheder i Folketinget, og det er et godt instrument. Det er blevet et stadigt væsentligere instrument i vores arbejde,” sagde Ivar Hansen og udtrykte ønske om, at dagen måtte bringe diskussionen om det stigende antal ældre endnu

videre for de forsamlede medlemmer af Fremtidspanelet.

Og de indbudte eksperter gjorde, hvad de kunne for at få politikerne til at ændre deres traditionelle tilgang til ældre – særligt på arbejdsmarkedet. Kontorchef Thomas Mølsted Jørgensen fra Arbejdsdirektoratet lagde ud med i sit oplæg at udpege tre store politiske fejltagelser, som vi kæmper med i dag, hvor man gerne vil have de ældre til at blive længere på arbejdsmarkedet: overgangsydelsen, retten til ubegrænsede dagpenge for de over 55-årige og fritagelsen for aktivering for de 58 og 59-årige ledige.

”I skal som politikere være smadder forsigtige med ikke at gentage tidligere tiders succeser og mangel på samme med nye initiativer, som er gjort i god hensigt, men som viser sig at have nogle alvorlige ulemper, fordi al den godhed den trækker tingene skævt.”

”Folketinget fritog 58- og 59-årige ledige for aktivering, selvfølgelig med det gode hjerte, at man skal ikke tvinge ældre til at lave meningsløs aktivering, men det fik efter min vurdering den stik modsatte effekt, nemlig at det prægede holdningen både hos de ældre, hos arbejdsgiverne og også i systemet - de er jo også mennesker - på den måde, at det her det var et signal om, at hvis man var over 58, så kunne man lige så godt lade være med at prøve at blive på arbejdsmarkedet, fordi dér var vejen jo banet lige ind i efterlønsordningen.”

Senere på dagen bakkede Alan Walker, professor i socialpolitik ved universitetet i Sheffield op med lignende pointer. Han ser efterlønnen og lignende ordninger som en institutionaliseret aldersdiskrimination.

”Der er en aldersdiskriminerende kultur, som forudsætter, at man hele tiden erstatter ældre medarbejdere med yngre medarbejdere, og det er klart, at det er anakronistisk; det hører fortiden til, fordi vi lever nu i en æra, hvor befolkningen aldres. Når befolkningen aldres, bliver også arbejdsstyrken i samfundet ældre.”

Ikke nok med at udelukkelsen af ældre fra arbejdsmarkedet har store sociale og menneskelige konsekvenser. Det er også en rigtig dårlig forretning for samfundet ikke at udnytte

sine ressourcer på denne måde, pointerede Alan Walker.

”Aldersdiskrimination er også økonomisk spild. Man udelukker modne arbejdstagere fra arbejdsstyrken, og det betyder, at man mister deres færdigheder, og man har ikke længere en mangfoldig arbejdsstyrke, man mangler den modenhed, som de repræsenterer. Et arbejdsgiverforum i Storbritannien har regnet ud, at aldersdiskrimination koster det britiske samfund 31 mia. pund i tabt bruttonationalprodukt om året. En hoveddrivkraft bag denne udvikling i retning af tidligere frafald fra arbejdsmarkedet, har været den offentlige politik, altså at de politiske beslutningstagere har troet, at de kunne løse ungdomsarbejdslededsproblemet ved at tilskynde ældre mennesker til at forlade arbejdsmarkedet. Men det er ikke lykkedes noget sted,” sagde Alan Walker.

Til trøst for de danske Folketingspolitikere fremhævede han dog, at i Danmark arbejder vi i forvejen længst blandt EU-landene. Og kvinderne er i høj grad kommet på arbejdsmarkedet. Så der er en mindre hurdle at overvinde der.

Thomas Mølsted Jørgensen pegede på, at økonomiske incitamenter efter hans opfattelse er blandt de vigtigste redskaber for at holde folk på arbejdsmarkedet længere. Hvis ikke det kan betale sig at stoppe, så vil flere fortsætte, argumenterede han.

”Min indstilling er, at økonomiske incitamenter virker, og de er vigtige, og det gælder også for tilbagetrækningen, og dermed er det også et helt afgørende vigtigt parameter at holde sig for øje, når politikerne spørger om, hvordan man skal påvirke den fremtidige arbejdsstyrkesituation.” Han pegede på ændringen af efterlønsordningen fra 1998, der efter hans oplysninger ser ud til at virke som forventet og få folk til at trække sig tilbage senere.

Alan Walker var dog ikke enig i, at økonomiske incitamenter kunne trække læsset.

”Ulempen ved bare at lukke muligheden for at forlade arbejdsmarkedet tidligt er, at man ikke tager fat om roden til problemet. Og det er også noget, som de ældre arbejdstagere bliver utilfredse med, fordi de er blevet tilskyndet til at glæde sig til tidlig pensionering. Og det er derfor, at jeg i min tekst argumenterer for, at man skal have en omfattende alderstyringsstrategi,” sagde Alan Walker.

En sådan strategi omfatter i hans optik både arbejdsmiljø og sundhed, uddannelse, fleksible

arbejdsordninger for ældre medarbejdere og forsøg på at bryde med opfattelsen af ældre som dårlig arbejdskraft.

Afskaf pensionsalderen – men behold pensionen

Både Thomas Mølsted Jørgensen og Alan Walker pegede på, at der var noget paradoksalt i, at alle skulle pensioneres, når de nåede samme alder uafhængigt af deres øvrige livshistorie. Og den tråd trak flere oplægsholdere op.

Seniorforsker Jon Kvist fra Socialforskningsinstituttet mente, at velfærdssamfundets kontrakt mellem generationerne om at betale til hinanden er under pres fra flere sider. Bundlinjen er den ofte gentagne, at der bliver for få til at arbejde og forsørge de mange på pension.

Derfor foreslog han, at lade være med at se på fødselsdatoen, når man skal bestemme, hvornår man kan trække sig tilbage. Man bør i stedet se på, hvor længe folk har været på arbejdsmarkedet. Jon Kvist foreslog 40 års arbejde som et rimeligt mål.

”Det vil have den store fordel, at mange af de folk, som vi nu bruger meget store ressourcer på at presse de sidste arbejdsår ud af, før de bliver førtidspensionister, kan trække sig værdigt tilbage, fordi mange af de grupper, allerede har været på arbejdsmarkedet i 40 år, når de er sådan midt i 50'erne. Så det vil være en værdig tilbagetrækning for store grupper af samfundet, som vi i øjeblikket bruger store ressourcer på at presse meget lidt ud af,” sagde Jon Kvist og fortsatte:

”For det andet vil det gøre, at folk som mig selv vil få lov til at arbejde nogle flere år på arbejdsmarkedet, og det har jeg haft reaktioner på, skulle jeg hilse og sige, fra mange kollegaer, som ikke synes, det er sådan en god idé. Men så skal vi have med til historien jo, at vi er ved bedre helbred, som vi har fået beskrevet i tidligere oplæg. Vi er forsynede med gode arbejdsmarkedspensioner, vi er økonomisk bedre i stand til at sikre vores eget otium, hvis det er det, vi gerne vil. Så en mere socialt retfærdig måde at gøre det på er måske at sige, o.k. tag de her 40 års arbejde, og så kan du trække dig tilbage, og hvis du ønsker at gøre det før, så må du selv stå for det.”

Helge Hviid, lektor på Roskilde Universitets Center og medlem af den baggrundsgruppe, der

har været med til at arrangere de fire høringer, havde et andet forslag. Et såkaldt ”klippekort til livets faser”.

” Hvor gamle, vi faktisk er, afhænger primært af det livsforløb, vi har været igennem, de uddannelsesvilkår vi har haft, det arbejde vi har haft, hvordan vi har brugt vores krop osv. Så derfor er der sådan set ikke noget i vejen for principielt, at vi kan blive ved med at være aktive mennesker i hvert fald, til vi er 70 år, måske, siger gerontologerne, til vi er godt oppe i 80'erne, hvis ellers livsforløbet er lagt sådan til rette, at det er muligt. Så derfor så er der jo meget god grund til at kigge på livsforløbet, når vi nu taler om det aldrende samfund. Vi kan måske undgå aldringen ved at ændre på livsforløbet,” sagde han.

Helge Hviids forslag går ud på at se på, hvor meget arbejde, hvor meget uddannelse, familietid, tid til politisk arbejde osv. et menneske har i løbet af et liv. Og så fordele disse mange timer som man vil på forskellige tidspunkter gennem livet, hvor det passer bedst - i stedet for som i dag, hvor vi først uddanner os, så arbejder og stifter familie (gerne samtidigt) osv.

”Er det særlig hensigtsmæssigt, at man har en sådan lang periode i de første år af sit liv i uansvarlighedens rige sådan groft taget? Er det særlig hensigtsmæssigt, at arbejdsårene ligger netop i de år, hvor man skal etablere familie, og hvor man skal etablere sit hjem, og hvor man har mange forskellige aktiviteter samtidig? Og er det særlig hensigtsmæssigt, at man lægger al fritid til sidst i livet og dermed måske også skaber sådan lidt en marginalisering af de ældre på den måde?” spurgte Helge Hviid retorisk.

Selv om flere spørgere fra salen var skeptiske over for det realistiske i ideen, holdt han dog fast på, at den ikke er så langt fra den situation, vi har i dag.

”Vi har det jo allerede nu sådan, at alle mennesker, der ikke har en erhvervsindkomst, de får en eller anden offentlig ydelse. Vi har allerede nu et arbejdsløshedsunderstøttelsessystem, forsikringsystem, man indbetaler penge til, som kompenserer, hvis man bliver arbejdsløs. Vi har allerede nogle

pensionsordningsforsikringsystemer, som kompenserer for fritiden, man tager i de gamle år, så man kunne sådan set sagtens lave systemet, men man kunne selvfølgelig også lave mange andre systemer. Ideen er en illustration af en efter min mening meget realistisk politik, som man kunne gennemføre på mange andre måder, og som

jeg tror ville kunne løse mange af de problemer, vi taler om her,” sagde Helge Hviid.

Norsk optimisme – svensk pessimisme

Udviklingen mod, at der bliver flere ældre og færre unge og midaldrende er fælles for alle de vesteuropæiske lande. I Norge og Sverige har de haft hver deres udredning af problemerne, det kunne medføre. Og her er de – viste det sig på høringen – ganske uenige i deres udsyn på de ellers nogenlunde ens problematikker.

Hans Th. Waaler fra den norske Helsetjenesteforskning (HELTEF) var optimist. Han pegede på, at norske undersøgelser indikerede, at selv om der bliver flere mennesker over 67, så bliver behovet for ældrepleje ikke større.

”Antallet af funktionshæmmede vil ikke øges i det hele taget, det vil sandsynligvis falde, til trods for en større befolkning, altså det stigende antal ældre vil blive mere end kompenseret for, ved at de ældre bliver raskere og raskere, forudsat at de positive tendenser til forbedret folkesundhed styrkes gennem forebyggende indsats i alle aldre og på alle livsområder” sagde Hans Th. Waaler, der også var optimist i spørgsmålet, om man kan sørge for, at de ældre kan blive længere på arbejdsmarkedet.

”Jeg har regnet ud at hvis dagens pensionsalder i Norge, som er ca. 60 år med invalidepension og førtidspension og det hele, øges op til 67 år, som er den normerede pensionsalder i Norge, så øger det ikke antal pensionister i det hele taget. Man skal altså bare op i 67 år, fra 60 år, som gennemsnitlig pensionsalder, for at kompensere helt for det øgende antal pensionister,” forklarede Hans Th. Waaler.

Fra Sverige var biskop Claes-Bertil Ytterberg inviteret. Han er ordfører for SENIOR 2005, den svenske riksdags ældredredning. Hans tolkning af udviklingen i sundhedstilstanden var ikke helt så optimistisk for fremtiden som Hans Th. Waalers.

For når nordmændene regner med, at de ældre vil få det bedre og dermed være mere ressourcestærke, peger svenske undersøgelser på, at den generation, der i dag er under 45 år, ikke får så rask en alderdom, som deres forældre har i udsigt.

”Vi kan se, at når det gælder helbred og økonomi, er der en tendens til at afstanden mellem ældre og yngre generationer er blevet større i de sidste årtier. Udviklingen har været positiv i

aldersgrupperne over 45 år, dvs. at ældre mennesker har fået det bedre, men udviklingen har ikke været lige så positiv for mennesker under 45 år, og her findes der altså også en udfordring for sammenholdet mellem generationerne i samfundet,” sagde Claes-Bertil Ytterberg. Ifølge de svenske beregninger vil hver fjerde svensker i 2030 være ældre end 65 år – og dermed pensionist efter de nuværende regler. Men pensionsalderen kunne der nok blive grund til at se på, mente Claes-Bertil Ytterberg.

”Det svenske ”Riksforsäkringsverket” har beregnet at hvis vi ønsker at beholde vores nuværende velfærdsniveau, så skal hver anden person være i arbejde indtil han/hun er 79 år, og i år 2030 tænkes pensionsalderen at være 79 år,” sagde han.

De norske og svenske oplægsholdere var dog enige med hinanden om, at løsningen for at holde flere ældre på arbejdsmarkedet var fleksible løsninger. Den svenske udredning har forsøgt at beskrive et ønskeligt fremtidsscenario, for hvordan problematikken med flere ældre kan håndteres, der minder en del om Helge Hviids oplæg om livsfaserne.

”I vores fremtidsbillede findes der 80årige studerende, 75årige statsråd, 25årige kommunefuldmægtige, og 30årige der arbejder tæt sammen med 60årige mentorer, og med et arbejdsliv som kan rumme flere karrierer,” forklarede Claes-Bertil Ytterberg.

Ikke gråt guld – bare grå

Men selv hvis det lykkes at skabe et arbejdsmarked, der er så fleksibelt, er der særlige grupper, der er i stor fare for at blive tabt.

Det gælder særligt de lavtuddannede, kvinder og indvandrere. Og lavtuddannede kvindelige indvandrere har virkelig problemer, kunne Jette Lykke, konsulent i LO fortælle.

”Hvis man tro medie billedet, så er det 57-årige mænd med høje uddannelser og lange lederkarrierer bag sig, der er virkelig klemte, og derfor laver netværk og kalder sig det grå guld. Det er naturligvis til dels en medieand, og det er heller ikke dem, jeg vil tale om i dag, fordi der er andre grupper, der holder langt hårdere for, blot er de ikke medietrendy, og måske fordi vi alle sammen godt ved, hvem de er. Disse grupper er ikke det grå guld, de er sådan set bare grå,” sagde Jette Lykke.

Kvinder er overrepræsenteret blandt førtidspensionister og efterlønnere, kunne hun

fortælle. De stopper med at arbejde tidligere, og før det er de i højere grad arbejdsløse end mænd. Og det er især de ufaglærte kvinder, der har det svært.

”Der er ingen tvivl om, at det er de ufaglærte kvinder, der er særligt trængt i den aldrende gruppe, og lad os se lidt på, hvad det er for en gruppe kvinder, vi taler om,” sagde Jette Lykke: ”Hvis vi ser på Kvindeligt Arbejderforbunds medlemmer, så kan vi se, at et pænt stykke over 6 pct. af disse kvinder er på førtidspension, mens tallet for det øvrige arbejdsmarked kun er 2,8 pct., og det er vel at mærke for det øvrige arbejdsmarkeds kvinder, tallet for mænd er endnu mindre eller endnu lavere.”

Problemerne for de lavtuddannede kvinder opstår tidligt. Allerede ved 40årsalderen begynder udskilningen, fortalte Jette Lykke, der også placerede en del af skylden hos de forsamlede politikere:

”Det bedste er selvfølgelig at sikre et arbejdsmiljø, der gør, at disse kvinder ikke bliver nedslidte. Og jeg skulle hilse og sige, nu har jeg brugt de ufaglærte kvinder fra det private arbejdsmarked som eksempel, men det er ikke sådan, at det offentlige arbejdsmarked med jer som ansvarlige ikke slider kvinderne ned i næsten lige så høj grad, så det kunne I jo starte med at se på. Og mange kvinder arbejder i øvrigt i udliciterede arbejdsopgaver typisk fra kommuner f.eks. som rengøring.”

Endelig pegede hun på, at indvandrere er særligt udsatte. Selv i perioder med lav arbejdsløshed som de seneste år, er der stor forskel på arbejdsløsheden for indfødte og tilflyttede danskere.

”De har en større arbejdsløshed, de er mere udsat for langtidsledighed, og er de indvandret senere end deres 25. år, har de ringere pensionsforhold. Og så ville det næsten være naturstridigt, ikke at jeg kan dokumentere det, men jeg tør godt hævde det alligevel, om de indvandrede kvinder ikke er hårdere ramt end de indvandrede mænd,” sagde Jette Lykke.

Gamle indvandrere var også emnet for oplæggene fra Kirsten Jakobsen og Abdenbi Sahel, begge fra Lokalcetret i Gellerup ved Århus.

De kunne fortælle, at de ældre indvandrere forventes at begynde at bruge den offentlige hjælp og pleje i langt højere grad end i dag.

”Mange ældre flygtninge og indvandrere har måske inderst inde et ønske om, at familien tager

sig af dem, måske også for at bevare et tæt familieband i nogle omgivelser, som er fremmedartede for dem. Efterkommere søger måske endda også at leve op til de ældres forventninger, men løber i stigende grad ind i det problem, at det er svært at honorere kravene om den rene familieomsorg. Familien har en travl hverdag, krav, som samfundet stiller til alle borgere med uddannelse, job og deres egne børn, som kræver opmærksomhed,” fortalte Kirsten Jakobsen.

Derfor gør de ældre indvandrere i stigende grad brug af det offentlige hjælp. Og det giver nogle særlige udfordringer, fortalte Abdenbi Sahel. Mange gange skal de først lære tilbuddene at kende.

”Det er god omsorg at lade ældre flygtninge og indvandrere få kendskab til hjemmeplejens ydelser, så det kan sikres, at de efterspørger den relevante hjælp. Det gør vi ved at ansætte tosprogede medarbejdere målrettet de ældres behov. Ligeledes har vi styrket samarbejdet med de frivillige flygtninge- og indvandreres foreninger og dermed deres kendskab til lokalcentrets tilbud om pleje og omsorg. Vi har bl.a. ansat aktiveringspersoner, som formidler, at vores ydelser er en af de største foreninger i Gjellerup, som har indrettet speciallokaler for ældre,” fortalte Abdenbi Sahel.

”Derudover har vi udarbejdet informationsmateriale om afdelingstilbud på tyrkisk, arabisk, somalisk, engelsk - en pjece om ældres rettigheder og pligter og en pjece om demens. Lige nu er vi i gang med at lave en videofilm om de samme emner.”

Også de lokale indvandrerradioer bruges som formidler af lokalcentret forskellige tiltag og arrangementer, fortalte han.

Hvem skal have ansvar – og penge

Høringen bød også på en disput mellem kommuner og amter om, hvem der skulle have det overordnede ansvar – og pengene til – genoptræning af ældre.

Wivie Schärfe, chefsygeplejerske i Fyns amt, og Ole Pass, socialchef i Rødovre Kommune var enige om, at koordineringen mellem sygehusene og kommunerne kunne være bedre, når ældre blev udskrevet efter behandling og skulle i genoptræning.

Men de ville begge gerne have det ansvaret for det.

”Vi har ikke den opfattelse i Fyns Amt, at alle genoptræningsopgaver skal overgå til kommunerne. Det drøftes i øjeblikket, men der er det vores opfattelse, at der er nogle genoptræningsopgaver, som skal finde sted i kommunalt regi, og der er nogle, der skal finde sted i amtskommunalt regi, alt efter, hvad det er for en ekspertise, der skal være til rådighed for borgeren,” sagde Wivie Schärfe, og henviste til et forsøg i Fyns Amts, hvor 22 ud af 32 kommuner har lavet en aftale med amtet om samarbejde i forbindelse med genoptræning.

Ole Pass på sin side medgav, at man har opnået flotte resultater i Fyns Amt. Men som han sagde, opgaven har haft en særlig prioritering der i kraft af forsøget.

”Koordinering er ikke blot et spørgsmål om at koordinere mellem kommune og sygehus. Den helt store koordinering ligger i at få genoptræningen til at hænge sammen med alt det øvrige, der skal ske i den ældres hverdag. Og vi må nok konstatere, at ældreområdet på sygehusområdet er lavprioriteringsområde. Vi kan se det på de ressourcer, der bliver anvendt på sygehusene på de langtidsmedicinske afdelinger. Den milliard, der bliver givet til sygehusvæsenet, bliver brugt til andre gode ting, men de havde nok gjort meget gavn på de langtidsmedicinske afdelinger,” sagde Ole Pass.

”Ser man omvendt på, hvordan kommunerne prioriterer ældreområdet, ja, så må vi jo konstatere, at der er det med de fejl og mangler, der er, så er det et højprioriteringsområde. Det er der, væksten er, det er der, interessen er, det er der, forskning og udvikling sker. Så lav en opgaveafgrænsning, der så afspejler de prioriteringer. Og lad kommunerne få ansvaret for og pengene til genoptræningen,” bad han de forsamlede politikere om. Uden dog at få nogle tilsagn om dette med hjem.

Det gode liv som gammel

Til gengæld fik både Thyra Frank, leder af Plejehjemmet Lotte og Lea Marckmann, der stillede op i sin rolle som pensionist store verbale roser fra politikerpanelet for deres oplæg. Thyra Frank vendte sig i sit oplæg mod tendensen til at hjælpe- og plejearbejdet kommer til at foregå mere og mere på et kontor og mindre tid hos de gamle.

”I en tid og et samfund, hvor det at producere papir giver status, er sygeplejen og omsorgen desværre i høj grad blevet et arbejde, der udføres

på kontoret. Vi ser igen og igen, at jo mere man uddanner sig inden for faget »pleje«, des mere fjerner man sig fra den,” sagde Thyra Frank. ”Når jeg hermed ganske kort skal ride op, hvad jeg forstår ved god pleje, og hvad ældre har brug for, så handler det først og fremmest om at tage udgangspunkt i det enkelte menneske. Når de gamle får brug for pleje, skal vi kende deres livshistorie, deres glæder og sorger, mærkedage, interesser, livretter m.v., og ud fra dette skal vi yde dem hjælpen, og så i øvrigt forstå, at vores succes som personale ikke skal måles på, om vi kan få dem til at hoppe og springe rundt, som vi synes, de skal, men om, at når de engang dør, så skal de være lige så forskellige som den dag, de kom ind til os,” sagde Thyra Frank. Hun angreb også tendensen til at sætte arbejdet i hjemmehjælpen og hjemmeplejen på skema med afmålte minutter til hver opgave. ”Vi skal jo også passe på, for der har været en tendens til at gøre de her personaler til robotter. Vi skriver ned i mindste detaljer, hvordan de skal arbejde; for hjemmehjælperne f.eks. 3 minutter for barbering, 5 minutter for toiletbesøg. Jeg har oven i købet set, at der stod »sige goddag og farvel« 4 minutter. Jamen det er jo ikke en måde at behandle ansatte på. De skal have lov til at arbejde efter deres faglighed og deres sunde fornuft og intuition og på den måde gives frihed til at vurdere situationen, fordi vi kan ikke lave standarder på mennesker,” sagde Thyra Frank.

Lea Marckmann kvitterede for oplægget ved at bede om at få lov til at flytte ind på Plejehjemmet Lotte, når den tid kom.

”Og jeg må jo have en fortrinsret, da jeg jo nok må være ældst her i stalden” sagde den 77-årige Lea Marckmann.

Hendes opgave var at filosofere over, hvad et godt liv som ældre er. Det gjorde hun ved at slå fast, at man må erkende, at man ikke kan klare det samme som før. Tingene tager længere tid, og alting er lidt mere besværligt. Men det vigtigste er, at der stadig væk er brug for en, forklarede hun:

”At der er andre mennesker, som gerne vil have kontakt med en. Til at udveksle synspunkter med og drøfte problemer med, have det hyggeligt og sjovt med, men som virkelig kan lide det. Det at lytte er en utrolig vigtig ting, ikke mindst når man også bliver gammel. Men det at lytte fordrer også at man holder sig nogenlunde levende, orienteret om, hvad der sker i samfundet. At man ikke forfalder til de der mange foragede udbrud med,

at »det går da også den forkerte vej hele tiden«, og »som børnene dog opfører sig«, og »sikke de da råber op«, og »de render rundt de 12-14-årige med bare maver, hvad er det dog for noget«, og »trafikken de tager ikke hensyn«, og »politikkerne de ved ingenting« osv. Det kan man godt engang imellem fristes til. Og der er forfærdelig mange af os, i min generation, der gør det. Men det hjælper jo ikke noget. For det eneste man får ud af det, er at de siger: Åh, de der gamle,” sagde hun. Men – understregede hun – det er ikke bare rart at blive gammel. Man mister ægtefæller, søskende, venner.

”Og jeg vil gerne pointere her på stedet, at det er vigtigt at få klædt vores sygehuspersonale og plejehjems-personale så godt på, så man også tør være inde omkring den sidste svære tid. At det at dø på en værdig måde bliver noget, som vi tager fat på, for det er et tabuemne. Jeg tror ikke, jeg skal dø, jeg er udødelig og sådan noget, det hører man selv gamle mennesker sige, fordi de kan ikke holde det ud,” sagde Lea Marckmann.

Frit - eller frivilligt - tilgængeligt?

Karin Bendixen, kommunikationschef i Dansk Center for Tilgængelighed skulle tale om noget andet, mere håndterligt. Nemlig hvordan vi sikrer, at ældre kan komme frem – hvordan tilgængelighed i samfundet forbedres.

Det gjorde hun ved først at slå fast, at det egentligt er absurd at tale om ældre som en gruppe.

”Vi taler både om 55-årige og 90-årige, og det er mennesker og grupper, som hver især har nogle meget forskellige behov, og som også er forskellige steder i livet. Det er i virkeligheden lige så vanskeligt, som hvis vi skulle begynde at tale om den anden del af livet fra start, f.eks. fra fødsel til 30 år, så er der også forskelligheder på behov og formåen, og mulighederne er uendelig forskellige,” sagde hun, men gav alligevel sine bud på, hvordan tilgængeligheden for ældre kan forbedres.

Først og fremmest skal man begynde at tænke mere langsigtet, når man planlægger, mente hun:

”Staten som sådan burde gå foran, når man både har kursuslokaler, bestiller hoteller, køber ind osv., at man hver gang har et krav om, at man skal lave det tilgængeligt, så når man kommer som ældre f.eks. eller kørestolsbruger, er sikker på, at man kan komme ind, at der er teleslynge, at det hele fungerer, uden at man skal stille specielle krav hver gang eller behandles på en speciel måde. I virkeligheden er det nogle ting, der bare

skulle være der usynligt, så man kan fungere på lige fod med alle andre,” sagde hun og anbefalede at de fastsatte standarder for tilgængelighed blev mere flittigt brugt.

”Jeg synes også, vi gør alt for lidt ud af at udnytte de erfaringer, der ligger i Sverige og i Norge blandt andet, som arbejder med store handlingsplaner. I Sverige hedder den »fra patient til borger«, og i Norge hedder den »fra bruger til borger«, tror jeg. Men i hvert fald er der lavet nogle meget store og gennemarbejdede handlingsplaner, hvor man vil sikre, f.eks. i Sverige, at samfundet er tilgængeligt i 2010. Det er en stor opgave, men der ligger et stort og velgennemarbejdet politisk arbejde,” sagde Karin Bendixen.

Johannes Bertelsen, der er formand for Frivilligt Forum, en forening for frivillige organisationer i København og Frederiksberg og forstander for Kristeligt Studenter-Settlement på Vesterbro, efterlyste også politisk omtanke. Men i et noget andet felt.

Som mangeårig aktiv i frivilligt socialt arbejde så han en fare for, at de frivillige organisationer er ved at miste deres særpræg og dermed deres værdi, fordi de omklamres af kommunerne og staten på den ene side og markedsførelsen af det sociale arbejde på den anden.

”Den frivillige sektor i dag er jo et sammensurium af kæmpekoncerner inden for det frivillige område med masser af ansatte professionelle medarbejdere, og der er bittesmå væresteder med måske en frivillig leder og en hel masse frivillige medarbejdere. Samtidig sker der jo det, at selve det sociale område i øjeblikket er i opløsning på den måde, at det ikke længere er bare det offentlige, der klarer opgaverne og sørger for, de bliver udført. Det sociale arbejde er lagt ud på markedet nu, sådan at alle kan byde ind på det både kommunen, men også private virksomheder og også det frivillige arbejde. Det vil sige, vi lever i et velfærdsmiks, hvor det ikke er klart, hvem der skal påtage sig en opgave,” sagde Johannes Bertelsen.

”Dermed bliver det også uklart, hvor den frivillige sektor er henne i det her, især bliver det uklart for de frivillige medarbejdere, hvor vi skal arbejde. Min bekymring er i den sammenhæng, om vi dermed ikke er ved at smide barnet ud med badevandet. Tre vigtige funktioner i det frivillige arbejde er at være, en kritisk funktion over for det offentlige, en demokratisk funktion, hvor man

repræsenterer svage grupperes interesser, og endelig også en fornyende funktion.”

”Spørgsmålet er, om vi samtidig med, at sektoren ændrer sig, kan fastholde nogle af de kvaliteter i fremtiden,” sagde Johannes Bertelsen.

Til slut havde programmerarbejder ved Danmarks Radios P1, Egon Clausen, fået til opgave at causere over dagen. Det gjorde han med megen humor og sluttede dagen med en opsang til tidsånden, som den udmønter sig

”En af de ting der er galt, det er den der ungdomstilbedelse, som vi alle sammen lever i, fordi vi lever i et forbrugersamfund. Og man siger, ungdommen den har jo selve tidsånden i sin favn, medens alderdommen ser det hele ligesom i en grå tåge af tiltagende demens. Men sådan er det ikke, faktisk er det lige omvendt.”

”Sagen er, at det er tidsånden, der er dement, det er tidsånden, der ikke kan huske, for den lider simpelt hen af et omfattende hukommelsestab og dermed almindelig forvirring blandt alle dem, der følger den.”

”Prøv at se i fjernsynet alle reklamerne, der tales der simpelt hen til det mest infantile i os, der lokkes for øjet med de sødeste billeder, nøjagtig som man lokker for børn. Der sleskes for øret med de mest inladende melodier, som om vi alle sammen var imbecile. Og de mennesker, der optræder på skærmen, skal se ud som venlige terapeuter. Selv vejrudsigten skal præsenteres, som var den en reklame for slik.”

”Jeg mener, sådan er tidsånden, den hader gamle mennesker, for den vil overhovedet ikke være voksen. Den tænker ikke på andet end at sutte, slikke og drikke, og det gør den, til den trimler. Fra tidlig til silde og på alle kanaler sendes der jo ikke andet end umodent, ansvarsløst babyfjernsyn. Det er tidsånden! Så hvis der er noget, der er gået i barndom, så er det den. Den er ikke blot infantil og konfus, men den lider også af et enormt hukommelsestab.”

”Unge mennesker, der er i takt med tiden, de aner jo intet om Danmarks historie. Sådan noget som sociallovgivningen - hvad for noget; almindelig stemmeret - hvad siger du; kvindernes ligestilling - nåh; de folkelige bevægelser - hvad taler du om? Selv vejret i går har de glemt. Sådan er tidsånden. Den er ung og skræmmende og uvidende om de enkleste, historiske kendsgerninger, for den er blevet påført et kolossalt hukommelsestab.”

”De gamle, 60+'erne derimod, vi husker, vi ved, hvad det har kostet at bygge et samfund op, vi

ved, hvad for nogle farer, der lurder på os, hvis man glemmer historien.

”Så sådan forstået, så rummer vi gamle et håb for fremtiden. Og husk det nu, hvis I kan.” sluttede Egon Clausen.

Telefonliste

Bilag 4

Navn	Organisation	Telefon / Email
Ekspertter - Høring 1		
Erik Hoffmeyer		39 63 14 88 Erik.hoffmeyer@post.tele.dk
Henning Kirk		44 48 53 80 kirk@dadlnet.dk
Peder Andersen	Det Økonomiske Råd	33 13 51 28 pa@dors.dk
Christine E. Swane	Gerontologisk Institut	39 40 58 52 swane@geroinst.dk
Gösta Esping-Andersen	Universita Pompeu Fabra	+34 935 42 26 49 gosta.esping@cpis.upf.es
Bernard Jeune	Syddansk Universitet	65 50 30 36 bjeune@health.sdu.dk
Torben M. Andersen	Århus Universitet - Økonomisk Institut	89 42 16 09 tandersen@econ.au.dk
Susanne Krogh Petersen	Idé &Co	26 13 18 42 susanne@ideogco.dk
Jørgen Elmeskov	OECD	+33 (0) 145 24 76 02 jorgen.elmeskov@oecd.fr
Louise Lenz Hansen	Mindscope	75 45 44 89 louise@mindscope.dk
Jesper Jespersen	Roskilde Universitetscenter	46 74 20 29 jesperj@ruc.dk
Hans Oluf Hansen	Københavns Universitet - Økonomisk Institut	35 32 32 61 hansoluf.hansen@econ.ku.dk
Fritz von Nordheim	EU - Kommissionen	+32 (2) 295 81 72 Fritz.Von-Nordheim@cec.eu.int
Per Callesen	Finansministeriet	33 92 40 45 pca@fm.dk
Ekspertter - Høring 2		
Helge Hvid	Roskilde Universitetscenter	46 74 29 13 hh@ruc.dk
Per H. Jensen	Aalborg Universitet	9635 8170 perh@socsci.auc.dk
Jesper Wegens	Gerontologisk Institut	39 40 10 10 wegens@geroinst.dk

Telefonliste

Navn	Organisation	Telefon / Email
Connie Kruckow	Personalepolitisk Forum - KTO	33 15 15 55 (Dansk Sygeplejeråd) conniekruckow@dsr.dk
Steen Lee Mortensen	Lokalcenter Gjellerup – Videnscenter for tilbud til ældre flygtninge og indvandrere	86 25 18 33 st@mag3.aarhus.dk
Anders Hede	Huset Mandag Morgen	33 93 93 23 hede@mm.dk
Karen Sjørup	Videnscenter for Ligestilling	46 74 29 87 ksj@vidlige.dk
Lars Fuglsang	Roskilde Universitets Center	46 74 21 65 fuglsang@ruc.dk
Henning Hansen	CASA	33 32 05 55 heh@casa-analyse.dk
Nils Groes	AKF	33 11 03 00 ng@akf.dk
Nina Smith	Handelshøjskolen i Århus	89 48 6413 nina@asb.dk
Thora Brendstrup	SID	33 14 21 40 thora.brendstrup@sid.dk
Ekspertter - Høring 3		
Jessy Hjorth-Hansen		86 78 70 35 jessy@mail.tele.dk
Lis Wagner	Universitetshospitalernes center for sygepleje- og omsorgsforskning	35 45 73 67 lw@ucsf.dk
Bente Lindstrøm	Arkitektskolen Århus	89 36 00 00 Bente.lindstroem@e-aarhus.dk
Merete Platz	Socialforskningsinstituttet	33 48 08 64 mp@sfi.dk
Christine E. Swane	Gerontologisk Institut	39 40 10 10 swane@geroinst.dk
Debbie Lillegaard Duncan	Plejecenteret Sølund	35284824 Jens-duncan@get2net.dk
Anne Reff Pedersen	Handelshøjskolen i København	3815 2961 Arp.ioa@cbs.dk
Ulla Habermann	Institut for Idræt	35 32 08 64 uhabermann@ifi.ku.dk

Telefonliste

Navn	Organisation	Telefon / Email
Svend Lundtorp	Institut for pensions- og ældrepolitik	63 15 70 50 sl@ipaep.dk
Jes Søgaard	DSI, Inst. for Sundhedsvæsen	3529 8443 jes@dsi.dk
Marianne Schroll	Bispebjerg Hospital	35 31 35 31 ms09@bbh.hosp.dk
Bjørn Holstein	Panum Institutet	35 32 79 00 holstein@socmed.ku.dk
Lis Puggaard	Syddansk Universitet	65 50 34 49 puggaard@sportmed.sdu.dk
Ekspertter - Høring 4		
Birte Bech-Jørgensen	Ålborg Universitet	49 21 70 15 bbj@socsci-auc.dk
Lotte Valbjørn	ATHENE	33 33 76 33 valbjorn@image.dk
H.C. Rasmussen		48 48 22 12
Helge Hvid	Roskilde Universitetscenter	46 74 29 13 hh@ruc.dk
Alan Walker	University of Sheffield	+44 742 76 85 55 a.c.walker@sheffield.ac.uk
Niels Mortensen	Fyns Amt	65 56 12 37 nm@air.fyns-amt.dk
Jon Kvist	Socialforskningsinstituttet	33 48 08 43 jk@sfi.dk
Jette Lykke	LO	35 25 01 22 jly@lo.dk
Kirsten Jacobsen	Lokalcenter Gjellerup – Videnscenter for tilbud til ældre flygtninge og indvandrere	86 25 18 33 kja@mag3.aarhus.dk
Abdenbi Sahel	Lokalcenter Gjellerup – Videnscenter for tilbud Til ældre flygtninge og indvandrere	86 25 18 33
Ole Pass	Rødovre Kommune	36 70 41 11 cn10522@rk.dk

Telefonliste

Navn	Organisation	Telefon / Email
Thyra Frank	Plejhjemmet Lotte	40 14 54 10 camillo@mail.tele.dk
Karin Bendixen	Dansk center for tilgængelighed	87 34 18 22 k.bendixen@dcft.dk
Hans Th. Waaler	HELTEF Stiftelse for helsetjenesteforskning	67 92 94 57 htwaaler@heltef.no
Johs Bertelsen	Settlementet	33 22 88 20 bertelsen@settlementet.dk
Claes-Bertil Ytterberg	SENIOR2005	+46 (0) 21 17 85 43 biskopen.vasteras@mail.svkyrkan.se
Thomas Mølsted Jørgensen	Beskæftigelsesministeriet	33 92 59 00 tmj@am.dk
Egon Clausen	Danmarks Radio	3520 5900 egon.clausen@teliamail.dk

Fremtidspanelets faglige baggrundsgruppe

Christine E. Swane	Gerontologisk Institut	39 40 10 10 swane@geroinst.dk
Helge Hvid	Roskilde Universitetscenter	46 74 29 13 hh@ruc.dk
Erik Hoffmeyer		3963 1488 erik.hoffmeyer@post.tele.dk
Birte Bech-Jørgensen	Ålborg Universitet	4921 7015 bbj@socsci.auc.dk

Fremtidspanel

Svend Heiselberg	Medlem af Folketinget (V)	33 37 45 06 vsvhe@ft.dk
Rikke Hvilshøj	Medlem af Folketinget (V)	33 37 45 11 vrihv@ft.dk
Preben Rudiengaard	Medlem af Folketinget (V)	33 37 45 37 vpruu@ft.dk
Pernille Blach Hansen	Medlem af Folketinget (S)	33 37 40 17 spebl@ft.dk
Bjarne Laustsen	Medlem af Folketinget (S)	33 37 40 41 sbjal@ft.dk
René Skau Björnsson	Medlem af Folketinget (S)	33 37 40 27 sresj@ft.dk

Telefonliste

Navn	Organisation	Telefon / Email
Karen J. Klint	Medlem af Folketinget (S)	33 37 40 28 skakl@ft.dk
Aase D. Madsen	Medlem af Folketinget (DF)	33 37 51 08 dfaadm@ft.dk
Birthe Skaarup	Medlem af Folketinget (DF)	33 37 51 12 dfbisk@ft.dk
Tove Videbæk	Medlem af Folketinget (KRF)	33 37 49 04 krftovi@ft.dk
Knud Erik Kirkegaard	Medlem af Folketinget (KF)	33 37 42 38 kfknek@ft.dk
Pia Christmas-Møller	Medlem af Folketinget (KF)	33 37 42 06 kfpicm@ft.dk
Villy Søvnald	Medlem af Folketinget (SF)	33 37 44 07 sfvils@ft.dk
Line Barfod	Medlem af Foketinget (EL)	33 37 55 00 elliba@ft.dk
Annette Just	Udpeget af Frihed 2000	45 86 32 33 anjust@hotmail.com
Inger Marie Bruun-Vierø	Udpeget af Radikale Venstre	33 66 33 66 (Københavns Kommune) imbu@br.kk.dk
Gyda Kongsted	Udpeget af Venstre	33 63 75 00 gk@ifu.dk
Vibeke Peschardt	Udpeget af Radikale Venstre	vp@sollerod.dk
Kaj Stillinger	Udpeget af Socialistisk Folkeparti	20 92 15 85 stillingerkaj@hotmail.com

Projektledelse Teknologirådet

Ida-Elisabeth Andersen	Teknologirådet	33 45 53 57 ia@tekno.dk
Gy Larsen	Teknologirådet	33 45 53 76 gl@tekno.dk
Henriette Pedersen	Teknologirådet	33 45 53 69 hp@tekno.dk
Vivian Palm	Teknologirådet	33 45 53 51 vp@tekno.dk
Jette Christensen	Teknologirådet	33 45 53 54 jc@tekno.dk

Bilag 5 – Udgivelser fra projektet

Folketingets Fremtidspanel om Det aldrende samfund: udgivelser fra projektet:

Alle udgivelser kan hentes på Teknologirådets hjemmeside: www.tekno.dk

Fremtidspanelet om det aldrende samfund: De vigtigste opgaver – Sammenfatning fra fire høringer på Christiansborg i 2001 og 2002. (under udgivelse)

Fremtidspanelet om demokrati og velfærd i det aldrende samfund: et **overblik**. Indeholder baggrundsgruppens foreløbige konklusioner fra alle fire høringer, et resume og program fra alle høringer.

Rapport fra høring 1 den 20. april 2001: Det aldrende samfund: Grund til bekymring?

Rapport fra høring 2 den 26. oktober 2001: Det aldrende samfund: Behov for ændringer på arbejdsmarkedet?

Rapport fra høring 3 den 19. april 2002: Det aldrende samfund: Sundhed, omsorg og forebyggelse. Kan indsatsen forbedres?

Rapport fra høring 4 den 25. oktober 2002: Det aldrende samfund: Hvad har vi lært? Er der behov for nye tiltag?

Alexander Schaumann: ”Demografi – udgiftstryk – hvad kan der gøres?” . Baggrundsnotat om de samfundsøkonomiske konsekvenser af de demografiske ændringer, udarbejdet for Teknologirådet i januar 2001.

Lars Haagen Petersen m.fl.: ”Demografiske forsørgerbrøker i perioden 1900 til 2100 vurderet i lyset af udviklingen i befolkning, arbejdsstyrke og arbejdsomfang.” Udarbejdet for Teknologirådet i 2001.

Teknologirådets rundspørge til ministerierne om deres forberedelser til det aldrende samfund, maj 2001.

Rådet til Tinget nr. 163: Udstøder teknologien ældre?

Rådet til Tinget nr. 171: Fremtidens ældre.

Rådet til Tinget nr. 180: Pensionsalderen til debat

Teknologidebat nr. 4, december 2002: Fokus Det aldrende samfund.